NEMZETI NŐNEVELÉS.

V. ÉVFOLYAM. 1884. MÁRCZIUS. III. FÜZET.

A NEMZETGAZDASÁGTAN ALAPTÉTELEI.*

KELETI KÁROLY FELOLVASÁSA.

Sokat emlegetik az életben és vitatják az irodalomban a nők hivatását, munkakörét, foglalkozását, hogy ne szóljak a nők emanczipácziójáról, az általános szavazati jogról stb. Vajmi ritkán említik azonban meg ily alkalmakkor a *közgazdasági viszonyokat*, melyek a nőket is nemcsak érintik, de érdekelhetik is, melyek között szerepök is jut s a melyeket ennélfogva legalább nagyjából nőinknek is ismerniök kellene.

Hogy hölgyeinknek a közgazdasági viszonyok e nemismerését így egész általánosságban mertem oda állítani, azt ne méltóztassék kicsinylésnek, még kevésbbé sértésnek tekinteni; hiszen tényleg nincs a nők kiképzésére szolgáló olyan intézetünk, a melyben a nemzetgazdaságtannal megismerkedhetnének s így a magyar nőktől a nemzetgazdaságtani ismeretekből többet mint a mennyit az élet nyújt, sem követelni, sem várni nem is lehetett.

* Trefort Ágoston, vall. és közokt. miniszter úr a nemzetgazdasági ismeretek terjesztése érdekében felszólította *Keleti Károly*, miniszteri tanácsos urat, az orsz. statisztikai hivatal főnökét, hogy írjon a felsőbb nőnevelési intézetek s általában a nők számára egy *nemzetgazdaságtani katekizmust*. Kitünő tollú tudósunk azonban, a ki nemzetgazdasági irodalmunk egyik büszkesége, nagy elfoglaltsága miatt ez irányban nem felelhetvén meg a miniszter úr felszólításának, csupán csak a nemzetgazdaságtan alaptételeinek egy-két felolvasás keretébe illeszthető egybefoglalására vállalkozott. Ezeket az ép oly élvezetes mint tanúlságos felolvasásokat e hó 12-én és 14-én nagyszámú nőhallgatóság előtt az áll. felsőbb leányiskola helyiségében meg is tartotta. Az ő kiváló szívessége, melyet nem mulaszthatunk el e helyen is megköszönni, abba a szerencsés helyzetbe juttatott, hogy a rendelkezésünkre bocsájtott kézirat alapján — bárcsak kivonatosan, de lehető hűséggel — t. olvasóinkkal is megismertethetjük a felolvasásokban fejtegetett tételeket. *Szerk.*

Ámde a nemzetgazdaságtan — habár tételeit az életből s a társadalmi tevékenységből merítette és az ezekből levont következtetésekből állította föl — ma már széles alapon nyugvó tudomány, a mely attól a ki meg akar vele ismerkedni, tanúlmányt követel s nem éri be az élet szétszórtan előforduló tapasztalatainak egybevetésével. Kissé félve szólok rendszerről, tanokról, szabályokról és törvényekről, mert ha valamely felolvasónak egy-két előadásban kell egy egész nagy tudományt ismertetnie, könnyen a «száraz» és «unalmas» epithetonnal tisztelhetik meg hallgatói. Úgyde viszont művelt és eléggé iskolázott elmékkel van dolgom és hölgyeknek szólva nem birok megfeledkezni egy igen eszes nőtől hallott megjegyzésről. «Tiszteljük meg — mondá — a nőket azzal, hogy ne akarjunk hozzájuk mindig külön nyelven és hangon szólni és soha sem leszünk unalmasak még a legkomolyabb tárgy ismertetésénél sem.» Íme, honnan merítem bátorságomat, hogy azonnal a dolgok kellő közepébe nyúljak, elmondva önöknek, tisztelt hallgatóim, hogy a közgazdaságot mint tudományt három főrészre szokták osztani:

Az első: a *közgazdaságtan* a tudományos kutatás és részben okoskodás vagy okmányozás segélyével megállapított, de az életből és tapasztalásból merített ama törvényeket ismerteti, melyek szerint a gazálkodás egy egész nemzeten belől foly; vagyis azt tanítja, hogy az élet szükségleteinek fedezésére és igényeinek kielégítésére szolgáló anyagi javak mikép *termeltetnek*, mikép *osztatnak szét* a társadalomban, s mikép használtatnak fel, vagy *fogyasztatnak* el, hogy a fent kijelölt czéloknak megfeleljenek.

A második rész: a *közgazdasági politika*, mely a közgazdaságtan által kiderített tantételeket az életben foganatosítani iparkodik s ezeknek mintegy alkalmazását tanítja. Bárha az összes társadalmi tevékenység legüdvösebben úgy működik, ha egyesei is tekintettel vannak egyéni tevékenységükben a közgazdaság követelményeire; a legnagyobb munkássági kör itt mégis az államférfiaknak, szóval a kormánynak és a törvényhozásnak jut.

A legtöbbnyire különvált vagy külön tárgyalt harmadik rész: a *pénzügytan*, melynek tételei ugyancsak a közgazdasági elméleten

alapulnak, de — mint pl. az adóügy, s az összes állami háztartás stb. egészen specziális, leginkább csak a közélet férfiainak szükséges tudományágat képeznek.

Ez alkalommal csupán a *közgazdaságtan* számos alapigazságával és a gazdasági élet jelenségeit magyarázó tantételeivel fogunk foglalkozni. Jól meg kell azonban jegyeznünk, hogy a mit a közgazdaságtan törvényeinek nevezünk, azok, nem oly egyszerű és dönthetetlen alapigazságok, mint pl. a természettudományok által kiderített természeti törvények; de ha államról-államra, nemzetről-nemzetre esetleg változók is, azért e tételek hivatva vannak arra, hogy az egyes államok és nemzetek gazdasági tevékenységének irányt szabjanak.

A jelzett viszonyok tanúlmányozására belenyúlhatunk a modern állami és társadalmi életbe s itt megtaláljuk a közgazdaság alkotó elemeit. Nem egyebek ezek az *egyes háztartásoknál*, melyek majdnem azonosak az egyes *családokkal* és az ezek által képezett *egyes gazdaságokkal*. Hasonlóan ezekhez, és leginkább csak az intéző jogi személy által megkülönböztetve űz külön gazdaságot az állam, mely az *állami háztartásban* nyer kifejezést. Mind e külön egyes gazdaságok összege és tevékenységök képezi egy *ország közgazdaságát*. Ha pedig az egyes államok és országok gazdaságait sokszorosan egymásba nyúló tevékenységükben, egybefoglaljuk, eljutunk a *világgazdaság* fogalmához, a mely ma már nem üres fogalom többé, mivel a fejlett közlekedési viszonyok nemcsak a népek és egyesek érintkezését mozdítják elő eddig nem ismert mértékben, hanem annyi gazdasági vonatkozást is teremtettek, annyi kölcsönös függést és támogatást keltenek az egyesekben, hogy valamely állam nemzeti gazdálkodását elkülöníteni s a szomszéd államokra való tekintet nélkül intézni nem is lehet.

A modern gazdasági élet dús változatait megtaláljuk épúgy a kisgazdaságon belűl, mint megtaláljuk a nemzetek versenyében s szemlélhetjük a világforgalomban.

Míg régente minden család és törzs összes életszükségleteit a legprimitivebb csere mellett maga volt kénytelen fedezni s a ma pénz által közvetített forgalomnak még csak sejtelmével sem bír-

hatott, úgy a munkamegosztás nagy elve ma már az egyes háztartásban is ki van fejlődve.

A közgazdaság az élet anyagi javaival foglalkozván, az életszükségletek fedezésére szolgáló javak keletkezésének, forgalmának, fogyasztásának viszonyait kutatja. Összes anyagi javaink kiapadhatatlan ősforrása a *természet* a levegőn és vizen kívül alig ad valamit, mit az életfentartás czéljai minden más tényező hozzá járulása nélkül használhatnánk. Az ember az összes javakat bizonyos tevékenységi hozzájárulás, *munka* által veszi birtokába vagy teszi használhatóvá. A munka a közgazdasági tevékenységnek leghatalmasabb tényezője! — Továbbá bármely gazdasági tevékenység kifejtésére bizonyos tér is kell, melyet a természet nyújt, és ez a *föld;* valamint szükséges még minden termeléshez bizonyos anyag meg eszköz vagy egyéb segédszerek, melyeket a közgazdasági tudomány együtt véve *tőkének* nevez.

A *természet, a munka és a tőke tehát a közgazdaság ama három legfőbb tényezője, mely nélkül termelés egyáltalán nem képzelhető.*

Ennek a szemléltetésére lássunk egy egyszerű példát. Valamely zsellér talpalatnyi földét fölássa, abba burgonyát vet tavaszszal, nyáron át többször megkapálja, őszszel kiszedi, tűzön megsüti s maga és családja éhöket csillapítják az étellel. A talaj *(föld)* felásása, a kapálás, kiszedés, megsütés: *munka;* maga a zsellér birtokát képező föld, ásó, kapa, tűzhely, edény stb. *tőke;* a burgonyát csiráztató növelő s érlelő erő pedig a *természet,* — íme a termelés említett tényezői! Világos, hogy ha a természeti erők s a munka fogalma itt a szokott értelemben vétetnek is: a tőke alatt nem csupán kisebb-nagyobb pénzösszeget kell értenünk, mint ezt a közélet tanítja; hanem, hogy bármely korábban gyűjtött s el nem fogyasztott, jövő termelésre vagy jövő fogyasztásra *megtakarított javak* közgazdaságilag tőkének tekintendők.

Az életben azonban a munka s tőke szerepe és viszonyai nem ily egyszerűek; mert nem ily egyszerűek az életszükségletek, melyek kielégítése végett folyik az összes közgazdasági küzdelem az egyesek s a nemzetek részéről. Hogy ez életszükségletek (melyek

anyagi ú. m. ruházat, élelem, lakás, fűtés, s ép oly jogosúlt *szellemi, erkölcsi* és *élvezeti* szükségletekre oszlanak) minden egyesre nézve fedezhetők legyenek: minden egyes háztartásnak, vagy a háztartás fejének *jövedelemmel* kell bírnia. E jövedelem folyhat az illető *keresetéből*, vagy már létező *vagyonának* jövedelméből, vagy ha e kettő hiányzik, lehet: *könyöradomány* és *alamizsna*.

A *szükségletek* a társadalmi állások szerint változók. Más a szükséglete az egyszerű napszámosnak, mint a gazdag főúrnak, a tudományával elfoglalt tanárnak mint az egyszerű parasztgazdának, vagy az öt világrésszel üzleti összeköttetésben álló kereskedőnek; mást tekint életszükségletnek a házaló tejárusnő mint egy tőkepénzes neje stb.

A vagyoni fokozatokra nézve már a közönséges élet is különböztet meg bizonyos nagy csoportokat, melyeknek határait azonban ép úgy mint a társadalmi osztályokét nem lehet egészen szigorúan megvonni. A kinek keresete csak annyi, hogy belőle épen megél, szükséget nem szenved, de meg sem takaríthat: *az tengődik s szorúlt viszonyúnak mondható*. A ki a rendes életszükségleteken kívül még élvezetekre is fordíthat vagy e helyett meg is takaríthat valamit, az már bizonyos *jólétnek* örvend. A ki személyes tevékenységétől függetlenűl, tehát nem munka vagy kereset által biztosított állandó jövedelemmel rendelkezik s okszerű mérséklettel kénye-kedve szerint élhet, az *vagyonos. Gazdagnak vagy még magasabb fokozatban dúsgazdagnak* pedig azt nevezzük, a ki minden kényelmet és fényűzést megengedhet magának anélkül, hogy törzsvagyonát csökkentené s vagyona rendes jövedelmét okszerűen el sem költheti.

E vagyonilag kiváltságosakkal szemben áll a szorúlt viszonyúak óriás nagy többsége; ezek után már csak a szegények jőnek, kik életszükségleteiket még keresetökből fedezhetik ugyan, de bármely kis balszerencse folytán ezt állandón s biztosan nem tehetik, s ilyenkor embertársaik támogatására szorúlnak. A hol minden kereset és jövedelem hiányzik s ezt már csak alamizsna és könyöradomány pótolja, ott kezdődik a *nyomorúság s az inség*.

Természetes, hogy szorúlt viszonyúak nem csak napszámosak

lehetnek; még gyakrabban találjuk ezt a művelt osztályokban, hol a tisztességes ruházatot a társadalmi állás megköveteli, de az ezzel összeillő lakásra s élelmezésre már nem telik. Különbözik a vagyoni fokozat időről-időre s helyről-helyre is; 40—50 év előtt vagyonos lehetett valaki s ugyanolyan jövedelem mellett ma már nem az; a vidéken jómódban élhet valaki, holott ugyan olyan jövedelem mellett a fővárosban már csak tengődik.

Jómóduvá, vagyonossá lenni törekszik mindenki s a míveltség haladásával fokozódnak és szaporodnak az életszükségletek. (Vessük össze pl. egy középkori királykisasszony fehérneműjét egy mai vagyonosabb polgárleányéval.) Addig míg e szükségletek fedezése a keresetből s a jövedelemből telik, e törekvés helyes: de károssá válhatik ha oly szükségletek fedezését tartja a népesség nélkülözhetetlennek, melynek költségeit meg nem bírja.

Az életszükségletek ezen sokfélesége mellett természetes, hogy az összes társadalomnak kell a fedezésökre szükséges tárgyak *(javak)* előteremtésében közreműködnie. E tevékenység megoszlását, melyben természet szerint mindenki lehető csekély áldozattal minél többet kíván szerezni, *forgalomnak* nevezzük. E gazdasági tevékenységet és a belőle eredő forgalmat egy középállású nő háztartásának szemügyre vételével gyakorlatilag is megitélhetjük. Ha szobájában körültekintünk, elgondolhatjuk, hogy ágyának fáját, melyet tán Mármarosban vágtak, s melynek furnírját valamely dunán-túli diófa adta, budapesti asztalos dolgozta fel. A hazai paplanos készítette lószőrderékalj kelméjét Németországban szőtték, a ruganyos matrácz sodronyfonadéka franczia munka, bár gömörmegyei hámor adhatta az anyagához szükséges vasat. A lepedő vászna Sziléziából, a párnahajak anyaga tán Hollandiából való, — bár talán a «Kék csillagnál» vették a váczi utczában. Íme, eddig is már két óriási termelési vagy iparágat említettünk, a *bányászatot* és *kohászatot*, melybe milliók vannak befektetve. Hozzájok csatlakozik fontosság tekintetében a szövészet, az úgy nevezett *textilipar*, mely a különböző nyers pamut, selyem, vagy gyapjúszálakat fonja-szövi milliárdokra menő orsón, gépeken minden kigondolható minőségű nevű szövetté, kelmévé?

De ott szerepel még a háztartásban az *agyag-* és *üvegipar* is, melynek példányait a vagyonosság fokozata szerint chinai, franczia, szász vagy cseh, de esetleg hazai gyártmányok is képviselik. S ott látjuk a szövészet mellett a ruházatnál a *konfekczió-* vagy *ruhakészítés* fontos iparát, mely szintén temérdek külföldi iparczikket dolgoz fel; szemlélhetjük ezek mellett a roppant terjedelmű *bőr-ipart, ékszerészetet, óra-gyártást* stb. S ez még nem minden; a lakóház felépítésénél, berendezésénél a művességek egész sorával találkozunk; egy részben már ezeknél is, a táplálkozási szükségletek fedezésenél pedig majdnem egészen hazai talajon állunk.

S itt önkénytelenül is eszünkbe jut földünk népe, amint a táplálkozási szükségletek fedezése körül munkálkodik; szánt, vet boronál, arat, csépel, marhát tenyészt; gabonájának fölöslegét felörlik, lisztjéből pék süti a kenyeret, marhája hizlalóba majd vágóhidra s asztalunkra kerül. Mennyi egymásba ágazó munka és kereset! Pedig még nem is említettük a *hangszerkészítés* és *nyomdászat iparát,* melyek a *művészet* és *irodalom közvetítésével* szellemi életszükségleteink kielégítését eszközlik. Nem említettük az *elektromosságot,* mely már az egyszerű háztartás szolgálatában is szerepel (legalább csengetyű alakjában), sem a *személyes szolgálatokat,* melyek pedig szintén nagy szerepet játszanak a népek gazdasági életében.

A gazdasági élet folyásába vetett eme futó bepillantás alatt is feltünthetett előttünk a *munka megosztása,* melylyel minden irányban találkoztunk. E fontos közgazdasági elv kicsiben az egyes művességeken vagy gyártásokon belül ép úgy keresztül vonúl, mint a nemzet egyes osztályai s az egyes népek között. Ez teszi lehetővé, hogy mind az egyes ember, mind az egyes népek tömege leginkább azt termeli, mire tehetségeinél, földrajzi helyzeténél és a természeti viszonyoknál fogva a legképesebb s a mi számára a legtöbb hasznot biztosítja. Lehetővé teszi azonban azt is, hogy valamint az egyén, ha túlságos munkafelosztás folytán csakis egy-egy munkafogásban képesíti magát, ebben ugyan nagy tökéletességre viheti, de csak más képességei s így összes keresetképessége rovására: úgy a nemzet is nagyon egyoldalú, nevezetesen

nyers termelés által csökkenti keresetforrásait, gazdasági függetlenségét koczkáztatja és elszegényedik.

A munkának eme megosztása, és a szükségletek oly könnyű kielégítese nem történhetik *csere* s az ezt napjainkban közvetítő *kereskedés* nélkül, mely eszközéül a *pénzt* és *hitelt* használja. Az is természetes, hogy e sok gond, munka, fáradság, mely a javak termelésével és forgalomba hozásával jár, önérdekből foly, mert mindenki élni akar, keresni óhajt s jólétre vágyik. Szem előtt kell ugyanis tartani, hogy minden termelő egyúttal fogyasztó is (de nem megfordítva) s míg valaki *javakat termel*, sokkal számosabb javaknak lesz fogyasztójává. Néha kétszeresen fogyaszt, fogyasztja azt, mit életszükségleteinek fedezése czéljából felhasznál s azt a mit tovább termelés végett elhasznál. Például az asztalos míg családját élelmezi, ruházza stb. számos más művességnek, gyártásnak, vagy termelésnek javait használja fel, s a fát, enyvet, sellakot stb. újratermelés czéljából használja el. Ilyen és hasonló foglalkozás által már létező nyers anyagból átalakítás által oly javak termeltetnek, melyek az emberek közvetlen használatára alkalmasak. Ezeket *gyártmányoknak* is nevezzük. Vannak foglalkozási ágak, melyek csak *félgyártmányt* termelnek, mint pl. a kohászat a vasrudat stb. *Eredeti termelés* — őstermelés, — a mely addig nem létezett javakat szolgáltat, csupán a *mezőgazdaság* és állattenyésztés; azonban tágabb értelemben ide számíthatjuk még a *bányászatot* is.

Ma e számos termelvény *adás-vevés* által a pénz közvetítésével, kerül a termelő kezéből a fogyasztó kezébe. Az egyes termékeknek bizonyos *becsük, értékük* van, a mely szerint azok adás-vevésbe kerülnek. A termelő s a fogyasztó, hogy az adás-vevésnél meg ne károsodjék, a termelt tárgy *értékéhez* méri annak *árát*. A javak értékének meghatározására befolyással vannak: a *tárgy hasznossága, előállításának költségei, gyakorisága* vagy *ritkasága*, nagyobb vagy kisebb *szükségessége, nélkülözhetetlensége* s e szerint tömegesebb *kinálás* vagy *tudakozódás*, végre az egyéni felfogás, mely szerint valaki az illető tárgynak kisebb-nagyobb becset tulajdonít. Ezek szerint a javak ára az értékkel nem mindig azonos ugyan, de adás-vevéskor annak mégis kifejezője. Az érték rendes

körülmények között közel jár a termelési költségekhez. Minél olcsóbban állíthatja valaki javait elő más termelőkhöz képest, annál nagyobb, ugyanazon árak mellettt, a haszna. Ez teremti a *versenyt*, mely szerint mindenki iparkodik a kinálkozó előnyök kiaknázása mellett minél olcsóbban termelni s árúját minél drágábban eladni.

Ha valamely általánosan szükséges termékben nagy *bőség* vagy rendkívüli *hiány* áll be, az ár messze eltérhet az értéktől, mint ezt pl. a gabonánál tapasztalhatjuk. Egy hektoliter búza tápláló ereje s ezen alapuló hasznossága nem változik akár sok búza termett, akár kevés; termelési költsége is, legalább egy országban vagy annak arravaló vidékén keveset tér el s mégis mily nagy lehet az árkülönbség bőterméskor, tehát *nagy kinálat*-, és szűk esztendőben, tehát nagyobb tudakozódás, *kereslet* mellett! Igen sok esetben a javak nagyon csekély belső értékkel bírhatnak és mégis igen keresettek, az emberek hiúsága s az ezen alapuló *divat* folytán. Változhatik továbbá valamely tárgy értéke árával együtt a szerint, amint használhatósága változik, vagy ugyane czélra más használhatóbb tárgy kerül a forgalomba. Némely igen nagy hasznossági értékű tárgyat gyakran a helyi viszonyoknál fogva nem lehet előnyösen eladni, mint pl. a nagy fogyasztási czentrumoktól távol a tejet. Ilyenkor a termelő átalakítja terményét, a tejből vajat, sajtot keszít, a szőlőből bort, a nyers gyümölcs helyett eladja az aszaltat, befőttet stb.

Igy nyüzsög-mozog a gazdasági élet ezer alakban és változatban s a közgazdaság mindhárom ágában — a mezőgazdaság, ipar és kereskedelem terén — egyaránt foly a közvetlen vagy közvetett termelés, a közvetett vagy közvetlen fogyasztás. Közvetlenül termel ugyanis a mezőgazda, míg az iparos és kereskedő termelése inkább közvetett. Az iparos ugyanis, a kevésbbé becses anyagot átalakítván, *új értékeket termel*, s ez új értékek aránytalanúl meghaladhatják az eredeti anyagét. — A rongynak magának pl. úgyszólván semmi értéke sincs, míg a belőle termelt fínom papirosnak már nagy az értéke; egy darabka vasnak csekély az értéke, a belőle készített fínom gépszerkezet ellenben igen értékes lehet.

Ugyancsak az értékemelés és gyarapítás által nyert jogosúltságot a *kereskedés*. Nem csak közvetítő ez a termelő és fogyasztó között; de a javak *helyváltoztatása* által *értéktermelő tényező is*.

Hogy milyen óriási értékváltozáson eshetik át egy és ugyanazon tárgy az által, hogy a termelés helyéről a fogyasztás helyére jut, láthatjuk egy mindennapi használati tárgynál, a tűzifánál. Forgalmi és közlekedési központtól távoleső erdők vadonában úgyszólván semmi becse; a városban pedig méregdrágán adják, behajtván árában a termelési (a vágatására, szállítására fordított) költségeket, megfizettetvén az anyag belső (nevezetesen tüzelő) értékét, melyet a tudakozás sűrűsége még magasabbra csigázhat. E példából az is világos, hogy a kereskedés mellé sorakozik értékgyarapító tulajdonságában a *közlekedés*, mely főleg haladott korunkban nagyrészt igen mesterséges és költséges útakon foly.

Említettem, hogy a termelő és fogyasztó között a kereskedés által közvetített forgalom a pénz segélyével történik; ez azonban csak féligazságként értendő. A javak ára pénzértékben fejeztetik ugyan ki, és abban térül meg; de nincs annyi érczpénz sőt pénzjegy vagy papirpénz sem a világon, mely az egyes országok belső és külső kereskedésében naponkint előforduló adás-vevési üzleteket közvetlenül készpénzben kiegyenlíteni elegendő volna. E közvetlen kiegyenlítés helyébe lép a hitel, melynek annál nagyobb a szerepe és fontossága, minél fejlettebb, műveltebb valamely ország.

A hitel egyesben, testületben, vagy országban vetett bizalom, hogy elvállalt kötelezettségeinek bizonyos idő múlva eleget fog tenni. Egyesekben vetett ily bizalom *magánhitelnek*, egész társadalmakban vagy országokban helyezett ily bizalom *államhitelnek* neveztetik. Legegyszerűbb alakjaiban is százféleképen jelentkezik a hitel, s a míg a gazdasági tudomány a vele járó fogalmakat osztályozza és rendszerbe szedi, a gazdag tapasztalású élet bizonyos formákat, rövid szóval, *okmányokat* állapított meg, melyek a hitel és az általa szerzett vagy adott jogok biztosítását czélozzák, mint *kötelezvény, váltó, záloglevél* stb. a hitelt képviselik s mint újabb értékek adás-vevés tárgyát is képezhetik.

A hitelnek kifolyása és kifejezője a *pénzjegy* vagy *bankjegy*

is. Pénzjegyet, papirpénzt adhat ki valamely erre jogosított pénzintézet (bank) vagy maga az állam; e szerint nevezzük az egyes jegyeket *bankjegyeknek*, vagy *államjegyeknek*. Ezek forgalomban maradását is csak a bankba vagy az államba vetett bizalom biztosítja. A közönség hitelez itt a banknak, vagy az államnak. Bankoknál, hogy reális legyen a bizalom, bizonyos mennyiségű érczkészlet létezése kivántatik meg, melynek három-négyszeres értékében bocsáthat ki jegyeket. Az államnál vagy a fenállásába vetett hit vagy az állam hatalmi tényéből eredő parancs vagy kényszer tartja forgalomban a papirpénzt. Az államjegyek többnyire *kényszerforgalommal* bírnak, melynél fogva mindenki köteles az illető pénzjegyeket névértékök szerint elfogadni. Ilyen *papirgazdaságnak* nevezett állapot létezik még az osztrák-magyar-monarchiában. Az ily kényszerforgalmú papirpénzeknél bizonyos különbözet fejlődik ki az érczpénz és papirpénz közt, a mit *agiónak* nevezünk. Szólhatnánk még az arany-ezüst valutáról stb; de mind ez már a pénzügytanba tartozik. Nekünk vissza kell térnünk szerényebb körünkbe, a közgazdaságtanhoz.

Figyelmet érdemel, hogy míg egyesek egymástól adás-vevés, örökség, ajándék stb. útján szerezhetnek javakat, mi egyik-másiknál vagyonszaporúlatot is okozhat: a nemzet vagyonosságát ez meg nem változtatja, mert a létező javak összessége az országon belűl csak az marad, a mi azelőtt volt. *A nemzet vagyonosságát csak a termelés növeli*, mert még a külföldről behozott javakat is belső termeléssel kell megfizetni. Ebből láthatni, mily fontos egy ország termelése vagy helyesebben, mily fontos az ország vagyonosságára az egyesek termelése. A honpolgárok fogyasztásának arányban kell lenni az ország termelőképességével, különben hanyatlik az ország s vele szegényednek el polgárai. Előre haladottabb államokban a legtöbb fogyasztási tárgy a belföldön termeltetik. A *behozatal* és *kivitel* t. i. a nemzetközi csere csekélyebb értékű javak behozatalára és az értékesebbek kivitelére szorítkozik, mi által az ily állam hitelezőjévé lesz a csekélyebb haladottságú államnak, s ily értelemben szólhatunk *kölcsönadó, kölcsönvevő* és *független vagyonosságú* államokról. Tudvalevőleg az *iparos* és nevezetesen a *műipari termelés*

sokkal értékesebb tárgyakat állít elő, mint a földmívelés és állattenyésztés, s ezért a túlnyomólag földmívelő állam csak igen kevéssé vagy épen nem gyarapodhatik a nálánál gazdagabb és ezért hatalmasabb iparállammal szemben.

Ha e szempontból tekintjük hazánkat, azt korántsem a kölcsönadó, de még talán a független vagyonosságú államok közé sem sorozhatjuk. Magyarország tagadhatatlanúl a czivilizált államok közé tartozik, s termelését tekintve túlnyomólag földmívelő állam, szükségletei állami háztartásában vagyis évi budgetjében nyernek kifejezést. Szükségleteit az állam jövedelmeiből fedezi, s e jövedelmek között legjelentékenyebb: polgárainak járuléka vagyis *az adó*. A mi a jövedelemből, adóból nem telik, annak fedezésére kölcsönt vesz fel, melynek milliói külföldről kerülnek. Mai nap azonban egy czivilizált állam szükségletei csupán földmívelésből nyert jövedelemmel nem fedezhetők. Sokkal nagyobbak az ipari termelés által fedezendő szükségletek, s a termelőknek az ipari foglalkozások nagyobb jövedelmet biztosítván, sokkal inkább képesítik a népességet a társadalom és állam terheit elviselni, semhogy bármely európai állam fejlett ipar nélkül megélhetne.

Az árúforgalmi statisztika mutatja, hogy az 50-et meghaladó árúcsoportok közt alig van négy-öt, melyekért Magyarország a külföldről nagyobb összeget kap, mint a mennyit behozatalért fizetni kénytelen. E négy-öt csoport mind nyerstermény, vagy félgyártmány. S ennek nem örülhetünk, mert a behozott iparczikkekért fizetett összeg csupán a külföldi termelőket gazdagítja.

Az iparos foglalkozás után sokkal több ember képes megélni, mint a puszta mezőgazdaság után; ezért tapasztaljuk a legsűrűbb népességet az iparos államokban, ezért vagyonosabbak ezek, bár népök élelmi szükségleteit más országok termeléséből kell fedezniök. De könnyen fedezik, mert értékesebb tárgyakat állítván elő és többen foglalkozván az értékesebb tárgyak termelésével, sokkal nagyobb jövedelemmel, s ezt folyvást tőkésítve, sokkal nagyobb vagyonnal is rendelkeznek, mint a pusztán nyers anyagot termelő földmívelő állam.

Olyan viszony keletkezik a hatalmasabb ipari és a gyöngébb

földmívelő állam között, mint a földesúr és a bérlő között. Emez míveli a földet és dolgozik, hogy megélhessen; amaz kénye kedve szerint költi a más munkája által szerzett jövedelmet.

Politikailag független államok ily közgazdaságilag függő viszonyt sokáig el nem tűrhetnek saját megerősödésüknek és vagyonosodásuknak rovására. Ezért *vámokkal* zárják el országaikat: ingyen, vagy igen olcsón eresztvén be a nyers anyagokat és élelmi szereket; ellenben erősen megvámolván az iparczikkeket. Ez által drágulván az ipar termékei, az ipar oly *védelemben* részesül, hogy a külföldi verseny ez által kizáratik.

Magyarországon még nem múlt el a közgazdasági függőség érzete. A fejlettebb Ausztriával közös vámterületünk van, s így Ausztria iparos termelvényeinek beáramlásától — zsenge iparunk nagy kárára — hazánkat meg nem óvhatjuk. Ismerjük a nemzetgazdaság tanait, de minden irányban szabadon nem alkalmazhatjuk. Érezzük az *ipar fejlesztésének* mellőzhetetlen szükségességét, de a más államok által e czélra használt eszközökhöz nem nyúlhatunk. Épen ezért vagyunk kénytelenek lázas tevékenységet kifejteni más irányban, melytől a czél elérését remélhetjük. Az állam és a tör. ényhozás megteszik a lehetőt, hogy az ipar fejlődését előmozdítsák, részint egyes *iparágaknak közvetlenül nyújtott kedvezmények részint az iparos szakoktatás fejlesztése* által.

De a kormányt a nemzetnek is támogatnia kell s e támogatásban kiváló szerep jut a nőknek is. Az ipart pártolni kell és keresetet biztosítani számára, s e kereset úgy lesz biztos, ha az ipar termelvényei elkelnek. Ezért mindenek előtt *szeretni kell a hazai ipart*. Hazaszeretetben nevelkedett honleányaink, tudva, hogy ma a munka tartja fen és teszi hatalmassá az államot, a legnemesebben úgy ápolhatják a haza szeretetét, ha megszeretik önmaguk és megszerettetik családjukkal, gyermekökkel *a hazai munkát*.

Valameddig jobban tetszik bármely iparczikk, mely külföldön, Bécsben vagy Párisban készült s készek érte tetemesen nagyobb összeget adni, holott a hazai talán olcsóbban szintúgy megfelel a czélnak, addig taníthatják gyermekeiknak szavalni: «Hazádnak rendületlenül légy híve oh magyar!» de igazán hű magyarokat

aligha nevelnek. Nem mondom, hogy bizonyos önmegtagadás nem kell hozzá: beérni a silányabb termékkel, csakis mert hazai, míg tetszetősebbet lehetne hozatni külföldről; de meg kell gondolni, hogy a külföldi sem mind remekmű és hogy különben derék, képzett iparosaink szintúgy képesek volnának szépet, jót s remeket alkotni, csak legyen a ki megrendelje, legyen a ki megvegye!

Ezzel nem mondom, hogy térjünk vissza az 1848 előtti *védegylet* eszméire; de gondoljuk meg, hogy csak *termelés által gyarapodhatik egy ország*, hogy csak az új termelés értékével fizethetjük meg évi költségeinket magán- és közadósságainkat, hogy minden termelés közt legjutalmazóbb az ipari termelés, s könnyű lesz belátni, hogy milliókat takaríthatnak meg a nők a magyar államnak magyar iparczikkek fogyasztása- és újabb milliókat szerezhetnek az ez által megizmosodott iparos termelés gyarapodása által.

De még fontosabb szolgálatot tehetnek a nők a hazának az által, hogy *becsültté, szeretetté teszik magát az ipari termelést*. Mert míg társadalmi osztályainknak csak legalsóbbjai állítják az iparos nemzedékhez kontingensöket, s míg a szegény család is csak leghitványabb gyermekét szánja e pályára, — mert úgy sem akar tanúlni; — míg az annyi oldalról veszélyeztetett, vagy inkább annak mondott gentrynek tényleg tönkrement családjai jobban vélik megóvhatni ősi büszkeségöket, ha a már megosztott hét szilvafán tengődnek továbbra is, semhogy gazdag keresetet biztosító ipari pályára szánnák gyermekeiket, mi nemcsak a közös hazának válnék javára, hanem saját családjuk régi fényét is egy nemzedék alatt visszaállíthatná; — míg a becsületes munka árán szerzett név, jövedelem és birtok nem fog oly tiszteletben részesülni, mint a hajdan fényes — és fölteszszük szintén hazafiúi érdemek által szerzett nemesi czímer: addig azt mondanunk, hogy az ország javát szivünkön hordjuk, frázisnak megjárja, de ténynek nem!

S az iparosság ilyen előtérbe állítása koránsem részrehajló vagy elfogult nézetek következménye. Ellenkezőleg ép földmivelő osztályunk nyerne legtöbbet a hazai ipar fejlődéséből és erősödnék meg viszont, hogy saját termelését is fokozhassa. Gőzmalmaink például az ipari fejlettség legmagasabb fokán állanak, győzelmesen

versenyeznek a külföldön is a hasonló iparral s egyszersmind legjobb vevői gazdáink búzatermelésének és hatalmasan segítik ezeket a külföldi verseny ellenében.

Ez különösen fontos azért, mert Oroszország, Észak-Amerika, újabban Afrika északi partjai, legutóbb pedig India mindinkább búzatermelő földrészekké válnak s primitivebb gazdasági helyzetökben olcsóbban termelhetvén a czivilizált állam összes súlyát viselő Magyarországnál, mindinkább leszorítják nyers kivitelünket Nyugat-Európa piaczairól, s így búzatermésünket el sem adhatnók, ha nem volnának malmaink, melyek a közel szomszédban vészik meg gazdáink legfőbb termékét.

Gondoljuk ehhez, hogy mint a malomipar, ép oly *fejlett fonó- és szövőiparral* bírnánk, mely mint az egyre fejlődő *vasipar* az összes nagyiparok egyik leghatalmasabb s legfontosabbja; hogy az általok foglalkoztatott ezernyi ezer munkást saját termelésünkkel élelmezhetnők; hogy e nagyiparoknak nyomában ép úgy mint az *építészetnek*, száz meg száz új kisebb művesség és műipar támad, mely mind termel, értéket szaporít, vagyont gyűjt és egyúttal hazai földről táplálkozik: és elképzelhetjük mily más színt öltene néhány évtized alatt ez ország. Míg most a felföld sovány talaja el sem tarthatja népességét s az zabliszten és burgonyán tengődik, a nyomorúság pedig jobb jövő reményében kivándorlásra kényszeríti: addig megfelelő iparüzés mellett az alföld rónáin termett búza fehér kenyerével táplálkozhatnék s gulyáink húsát fogyasztaná; de még a kereskedelmet sem csökkentené jövedelmében, mert nem csak a belforgalom fokozódnék eddig nem ismert arányokban, hanem a nemzetközi kereskedés is emelkednék, mert ezer meg ezer újabb fogyasztója akadna oly czikkeknek — mint például a kávé s gyarmatárúk — melyeket hazánk soha termeszteni nem fog.

De a jövőzene e csábító képei közül a valóság ismét visszaterel a mindennapi prózára és vissza thémánkhoz, a közgazdaságnak még ki nem fejtett egyes tanaihoz.

A tudományok általános, de főleg a természettudományok óriási haladásával, a gépek mind sűrűbb alkalmazásával a nemze-

tek gazdasági élete is egyre fejlődött és emelkedett. A fokozott termeléssel párhuzamosan, sőt önálló termelő erejénél fogva ennél még erősebben szaporodott föl a *tőke* és kezdett mind kiválóbb szerepet vinni a gazdasági élet összes viszonyaiban. A tőke nélküli munkás e hatalommal szemben mind gyöngébbnek érezvén magát, a társadalom számos elemei az általános gazdasági lendület közepett se tudván jólétre emelkedni: a társadalomban örökké megvolt elégedetlenség és nyomor e szerencsétlen részesei és szóvivőik, némely fellengző közgazdasági író részint félszeg, részint rosszúl értett tanai mind odaműködtek, hogy a boldog birtokosokon kívül a nagy birtoktalan tömeg a jelen társadalmat és szervezetét hibásnak, tarthatatlannak tekintse és ennek más alakot szervezetet adni iparkodjék.

Ily benyomások, érzések és tapasztalatok alatt terjedtek a népek között a *szocializmus* és *kommunizmus* tanai, melyek rendszerbe foglalva ugyan nincsenek és a közgazdasági tudomány szigorú bonczkése alatt meg sem is állhatnak; de azért nem kevésbbé gyakorolták befolyásukat a társadalomra és hatásukat magára a tudományra is. Bajos megszabni a határvonalat, a hol a szocializmus végződik s a kommunizmus kezdődik. De tény, hogy mindenik a *tulajdont* a modern társadalom gazdasági alapját támadja meg.

A *kommunizmus* épen nem ismer magántulajdont; homályos tanai szerint minden közös: a munka, a jövedelem az élvezet mind, mind. A kommunizmus nivellálja a társadalmat, ott se jeles, se hitvány ember ne létezzék, csak az *átlag* s kiki azon munka, ipar, vagy egyéb foglalkozás szolgálatába áll, melyre a sors, vagy az azt intéző mindenható állami (ismét közös) hatalom szánja. Ily agyafurt eszmékkel mesés társadalmi és állami szervezeteket terveztek, melyekben csak egy nincs szem előtt tartva: az ezredek óta változatlan emberi természet. Hogy hova vezetnek e tanok a gyakorlatban, mutatja a *franczia kommune* 1870-ben, mely még nem is a legradikálisabb tanok alapján a legradikálisabb eszközökhöz jutott el a petroleumban és lőfegyverben.

A *szocializmus* tanai látszólag komolyabbak. Hívei tényleg

az emberek nagy többségének, a birtoktalanok és munkások sorsának javitásán fáradoznak, de ők is küzdenek a fenálló társadalmi rend s a létező intézmények ellen. De hogy a tanaik szerint alkotott társadalom boldogabb volna a mostaninál, annak bizonyításával természetesen adósak maradtak. A szoczializmus tanai is homályosak, általánosan elfogadott pozitiv tételeket még nem állítottak fel, de óriási irodalom keletkezett nyomukban. Egy külön csoportjuk a földbirtokra és viszonyaira vetette szemét s ennek állapotán óhajtván javítani, *agrarius* elnevezés alatt igen kiváló társadalmi rétegekből toborzza híveit és hazánkba is elhatott.

Az *agrárpolitikának* sincsenek szabatosan formulázott tantételei, de a szabad birtokváltoztatást és felaprózást gátolni, az örökösödési rendet a földbirtokra nézve megmásítani, a váltóhitelt megszorítani iparkodnak s bár mind ezt a társadalom s ennek fontos része a földbirtok érdekében és javára óhajtják foganatositani, tényleg mégis a közgazdasági szabadságot akarják korlátozni s e szempontból a tényleg kifejlett viszonyokkal szemben reakczionárius irányt követnek.

Mind e gazdasági mozgalmak nem maradhattak befolyás nélkül a gazdasági tudományra, s az azt alkalmazó kormányokra nézve sem. E visszahatást a gazdasági életre főleg Németországban láthatjuk. A kereskedelem korlátozása a vasúti viteldíjak emelése által, az iparszabadság megszorítása a parasztbirtok szabad átöröklésének eltörlése (Ausztriában) stb. mindmegannyi jelei a társadalmi forrongásnak, mely alatt a nemzetgazdászati tudomány számos tantételének igazvolta iránt is meginog a hit és bizalom. — Pedig a konszolidált társadalom és kormányaik részéről a reakczionárius iránynak tett emez engedmények nem elégítik ki az elégedetleneket s nem gyógyítják meg a társadalmi bajokat.

Nem szólok ezuttal az orosz *nihilizmusról*, mely minden pozitiv czél nélkül csak a tagadásban egyesítheti híveit, nem az *ir mozgalmakról*, melyek Anglia százados igazságtalanságát kivánják megtorolni, — nem a német és osztrák munkások viselt dolgairól, melyek csak a fegyverek azonosságában (dinamit és revolver) által tanúsítják nemzetközi elvrokonságukat. Csak azt emelem

ki, hogy e küzdelmek és mozgalmak mai jelenségökkel megszomoríthatják az érző emberbarát szívét, megrettenthetik a kislelkűeket, de gyökeres felforgatására sem a tudománynak sem a társadalomnak nem fognak vezetni. Átmeneti jelenségek ezek, mint a tavaszi orkán, mely végig száguld a vidéken, tombol és rombol, dönt fákat és házakat; de tisztítja a levegőt, elsöpri a miazmákat, s mire a megrémült emberiség felocsudik, újra építéshez fog, a romok maradványai eltünnek, a vegetáczió újult erővel végzi természetes működését s az újra kibukkanó nap szebb tájakat ragyog be dicsőségére az emberiségnek s a természetnek.

A meddig pedig emberek lakják földgömbünket s ezek óriási haladásai a tudomány terén mindinkább hatalmukba hajtják a természet féktelen erőit, hogy a víz és a tűz és közös szülöttjük a gőz s ama titokzatos erők, az elektromosság és magnetizmus termelő erőkül szolgálatukba szegődjenek: addig nem veszti becsét a munka és a tudás, nem hatalmát a birtok és a forgalom, de befolyását sem az a tudomány, mely ezek összhangzó működését és termelését tanítja: *a közgazdaság.*

A KEDÉLYRŐL.

Érzelmeink világának emez összefoglaló elnevezése: «*kedély*» oly köznapi, sokszor használt és mindenki által megértett fogalom, hogy szinte kételkedem, valjon szerény soraimból címénél többet elolvas-e valaki. Azután meg a mai túlzott raczionális irányú világban már csak az észt és értelmet becsülik. A mélyérzésű lélek, a nemes gyengéd szív lenézett idealisztikus tulajdonok, melyeket elrejteni iparkodik az is, kit ezzel inkább a természet mint a nevelés megáldott. Még a nők is síkra szállanak és a sértett önérzet hevével vitatják, hogy az ész magas fejlettségére és az elvont tudományok ápolására ők ép oly hivatottak mint a férfiak. Hiszen ez nagyon szép vívmány és ne is kisebbítsük azokat, kik ide emelkedhetnek; de ha mind a két fél, férfi és nő belemélyed az ész rideg ápolásába, mivé lesz lelkünknek szebb és jobb fele, mivé lesz a kedély?

Én e modern felfogással ellentétben a kedélyesek táborához szegődöm, és védelmezem az «eszesekkel» szemben a szív jogát.

Azonban hogy ez érzelmes théma érzelgős ízt ne nyerjen, szeretnék a dolognak egy kis tudományos színt adni. Hozzá is fogok azonnal s a komoly munkát a kedély definicziójával kezdem. De itt hamar megakad a tollam; nem hiába kedély forog szóban — annak tudományos meghatározást adni vajmi nehéz. Maga a fogalom elég világos mindenki előtt, kitünik ez annak helyes használatából is. Beszélünk kedélyes emberről, a ki t. i. reánk is át tudja ruházni azt az érzelmi állapotot, melyben ő jól érzi magát; dicsérjük a hangulatos költeményt, az érzelmes dalt. Sőt az egyes nemzeteket is kedélyük jellemző vonásai szerint osztályozzuk, és azt mondjuk: a sírva vigadó magyar, az érzelmes német, a kedélytelen orosz, stb.

A kedély meghatározásában a tudósok is eltérnek egymástól. Az egyik az akarattal egyértelműnek tekinti, a másik kedély alatt állandó akaratirányt ért stb. Legjobb lesz talán, ha tapasztalati úton kisértjük meg levezetni a kedély meghatározását.

Ha egy vidám torkú kis madarat a szabad ég alatt énekelni hallunk, megállunk csendesen és oly jól esik őt hallgatnunk. A kis dalos vidámsága, kedves hangja jól esik lelkünknek, mert bennünk is hasonló vidám érzést kelt. Ez a «*jól-esés*», lelkünknek eme belső alanyi állapota az életkedvnek, *vidámságnak* érzelme. A reggeli friss levegő jótékonyan hat testi szervezetünkre, a mely «*jóhatás*» ismét lelkünkig hat és azt mondjuk, hogy *kellemesen* érezzük magunkat. Ha Aranynak vagy Gyulainak egy-egy balladáját olvassuk, lelkünk mélyéig érezzük a költő által ecsetelt helyzeteket és ez a *meghatottság* érzelme. Egy szép táj, egy remek festmény vagy szobor látása nemcsak szemünket foglalkoztatja kellemesen, de eszméket is kelt lelkünkben és a külső szépnek egyesülése a gondolatbeli széppel — az eszmével — lelkünkben a *gyönyör* érzelmét, vagy más szóval az esthetikai érzelmet kelti fel. De nemcsak kellemes állapotokat létesít lelki megindultságunk. Egy szenvedő, beteg kis gyermek állapota, akit nemrég pajzán játékban láttunk, bizonyára fájdalmasan indítja meg lelkünket, vele érezünk, óhajtunk rajta segíteni, mert *részvétet* érezünk iránta.

Egy elhunyt jó barát emlékezete könnyeket csal szemünkbe és lelkünkben fájdalmas érzelmet ébreszt. Hát még a mindennapi élet fáradalmai közepette hányszor támad lelkünkben fájdalmas érzelem, hol testi fogyatkozások, hol lelki okoknál fogva. Lelkünknek mindezen kellemes és kellemetlen benső állapotai vagy megindultsága *érzelem*, mely keletkezésének oka és módja szerint különféle elnevezést nyer.

Emez érzelmeket — ha lelkünkben egyszer a fokozatos fejlődés után életet nyertek és köztük az összhangnak egy neme létesült, úgy hogy összességükben lelki életünknek bizonyos színezetet adnak és gondolkodásunknak valamint akaratunknak irányadóivá lesznek — a maguk összehangzó egységében nevezzük *kedélynek*. Nyilvánvaló tehát, hogy kedélyről nem lehet szó sem a gyermeknél,

sem az egészen műveletlen embernél, mivel ezeknek lelki élete fölött csak egyes érzelmek gyakorolják az uralmat, a magasabb szellemi érzelmek náluk fejletlenek, a kisdedeknél pedig még teljesen hiányzanak.

Kedélyt tehát csak kifejlett lelki élet mellett kereshetünk. A kedély összhangzatos egysége lévén érzelemvilágunknak, mint ilyen alapja gondolataink támadásának, indító oka az ösztönöknek és irányadója akaratunknak.

Ezen rendeltetésénél fogva önkényt következik a kedélyképzés czélja.

Ha lelki életünkből a kedélyt hiányzónak képzeljük, vajmi sivárnak és czéltalannak tünik fel akkor életünk. Hiszen minden törekvésünknek végczélja bizonyos jólét, az, hogy jól érezzük magunkat. A köznapi munkás és a tudós, a gazdag és szegény látszólag a legkülönbözőbb czélok után törekszenek, de végelemzésében egyet óhajtanak: vágyaiknak, törekvéseiknek *kielégítését* — és ez az, a mit *jó*-nak nevezünk. A jót pedig csak érezni lehet! Mit is érne minden munkásságunk, mit érne a nagy fők törekvése, mit évszázadok küzdelmei, ha általuk magunkra és az emberiségre *jó* nem háramlanék. Maga az élet is elvesztené becsét, ha benne örömet nem lelve sem saját magunknak, sem embertársainknak *javát* nem mozdíthatnók elő. *Minden élet végczélja a boldogság, ez pedig csak kedélyünkben lakozik.* A boldogság nem rajtunk kívül létezik, nem is lehet azt bensőnkbe átültetni; annak lelkünk mélyében, kedélyünk bensejében kell fejlődnie. A boldogságot nem adhatja meg sem állás, sem vagyon, sem dicsőség, sem ész! Vajmi gyakran akadunk eszes gazemberekre, szerencsétlen gazdagokra és boldog szegényekre. «Az ész maga nemcsak boldoggá nem tesz, de még a boldogságra érdemessé sem» — mondja Eötvös.

Azonban kedélyünknek nemcsak az a feladata, hogy az élet örömeinek, a boldogságnak tanyája legyen. Az életnek két arcza van, egy vidám és egy haragos. Mit tegyünk, ha napunk elhomályosúl és a sors ellenünk fordul? Hiszen nemcsak a jót, a rosszat is csupán kedélyünk érzi; a sors csapásai nem sujtanak addig, míg szívünk el nem szorul. Hogy kedélyünk ingadozóvá ne váljék, és

mind az örömök közepett, mind a bánatban megtarthassa ruganyosságát és nyugalmát: támaszra van szüksége, s e támasz az ész és erős erkölcsi akarat.

Az ész önmagában nem ad becset életünknek; valamint pusztán az érzelem, ha nincs a mi korlátolja, csapongó, lágy, tárgytalan érzékenységgé fajúl. Igazi belső becscsel csak a nemes szív ékesít fel bennünket, melynek a tiszta erkölcsi jellem ad irányt és világos értelem a támasza. A lelki tehetségek eme harmóniája mellett tartja meg a kedély azt az egyensúlyt, melyet lelki vidámságnak nevezünk, és a mely a valódi boldogság alapja. «Kinek Isten jó kedvet adott — mondja Eötvös — és ezt megtartja, az szerencséjének biztosságát hordja magában.» És mily szépen illenek erre Schillernek eme szavai:

Nur wo das Strenge mit dem Zarten,
Wo Starkes sich und Mildes paarten,
Da gibt es einen guten Klang.

Mily nagy hatása van kedélyünknek életünk boldogságára, kitünik ez ama viszonyból, melyben érzelmeink a széphez és erkölcsi jóhoz állanak. «A tökéletességet a hiánytalan igazság, jóság és szépség alkotják. A ki élete által ezen eszmék elérése után törekszik, az erényes, az erény pedig a boldogsághoz vezető út... Az igazat értelmünkkel, a szépet izlésünkkel, az erkölcsi jót lelkiismeretünkkel találjuk meg.» (Greguss Ágost.) Érzelem nélkül a szépet sem méltányolni, sem létrehozni nem lehetne. «Ha a művészet geniusa nem száll le ragyogó szárnyakon a művészre, ha nem tölti be lelkét a legtisztább érzelemmel és nem érinti lelkét az örök szép ihlettségével, akkor a legtehetségesebb ember sem alkothat szép művet.» A szép megalkotásához tiszta és mély érzelmek vezetnek.

A valóban nagy művészeket és a fenséges eszmék bajnokait kevésbbé az ész, hanem mély kedélyük tette nagyokká. És a nagy vallásalapítók sem észszel, hanem az emberi szív legszentebb érzelmeit érintve hódították meg a népeket.

A szépnek keresésében és élvezésében is kedélyünké a főszerep. Szép mindaz, a mire érzelmünket átruházhatjuk, vagy viszont, a mely tárgyakon érzelmeinket, kedélyvilágunkat visszatükrözve látjuk. Az

erő és hatalom ebben leli fenséges voltát. Az igénytelen kis növény is szép, mert rajta összhangot találunk és mert színe, illata, üdesége életet lehel felénk. A gyermek bájos, gyönyörködünk benne, mert reményt füzünk hozzá. A sírdomb is szép, ha elhúnyt kedveseink nyugvó helyének tekintjük. A szépnek bármely alakja és nyilvánulása azért gyönyörködtet, azért szép, mert benne lelkünkkel rokonságot fedezünk fel. És ebben rejlik a szépnek relativ volta, de egyuttal ebben rejlik a szépnek nagy hatása is a nemes érzelmek fejlesztésére. Az elfásult, rideg, kedélytelen ember nem talál szépet sem a természetben, sem a szépművekben, de egyszersmind érzéketlen mindazon életörömek iránt is, melyek a gyengéd lelkű előtt úton útfélen fakadnak a tiszta nemes érzelmek kiséretében. Pedig épen ezen apró örömök teszik életünket derültté; a gyengédségnek szelid napsugarai, apró hónapos rózsái alkotják az élet öröktavaszát, a vidámságot. «A vidámság pedig azon éghajlat, a mely alatt minden tenyész — csak méreg nem» — mondja Jean Paul.

Valamint a szépnek, úgy az erkölcsi jónak is érzelmünk adja meg az alapot.

Az erkölcsiség tulajdonképen akaratirány, mely az erkölcsi parancsolatokkal egyező cselekvésben nyilvánul. Azonban ösztöneinknek és akaratelhatározásunknak kétségkívül érzelmeink adnak irányt. Képezhetik ugyan gondolatok is a tett indító okait, de minden gondolat csak a szíven átszűrődve lesz elhatározássá. Erre mondja Rückert:

> Zwei Kräfte sind es, die den Menschen lenken,
> Sie leiten ihn bald süd- bald nordenwärts.
> Natur gab ihm Verstand, um recht zu *denken*,
> Und um zu *handeln* gab sie ihm das Herz.

Erkölcs nélkül nem állhat fen tartósan semmiféle társadalom. Ideig-óráig a csalás apró fogásaival boldogulhat és talán emelkedhetik is az erkölcstelen, de tartós jólét és boldogság csak ott lehet, a hol becsület, hűség és lelkiismeret kormányozzák az akaratot. Erkölcs nélkül nincs részvét, nincs rokonszenv és szeretet az emberiség iránt. Mindezekből azonban az is világos, hogy a valódi erkölcsösségnek alapja a kedély.

Hasonlóképen áll ez a vallásosságra is.

«Kereshetjük Istent eszünkkel, de megtalálni őt csak szívünkkel lehet» — mondja Eötvös. Csak a kiben az Istenben való hit, bizalom és szeretet él, az lehet vallásos ember. Pedig a vallásosság befolyását életünkre kicsinyleni nem szabad. Nincs megnyugtatóbb, lélekemelőbb annál a hitnél, hogy véges gyarló lényünket az isteni gondviselés szeretettel vezérli. Ha e meggyőződés több gonddal ápoltatnék az emberek keblében, bizonyára kevesebbnek a kétségbeesett öngyilkosok száma — és e apadna a börtönlakók serege is, mert a gondviselés megtorló igazságától félve, lehanyatlana a gonosz tettre fölemelt kar!

A valóban művelt embernél a vallásos érzelem a kedély kiegészítő, nélkülözhetetlen kelléke. Maga Eötvös mondja, hogy «épen kitünő embereknek szükséges a vallás leginkább, mert ők érzik igazán emberi elménknek szűk korlátait».

Íme röviden a kedély lényege és annak befolyása életünkre. Hátra volna még, hogy néhány szóval megemlékezzem a kedély képzéséről.

A mióta a polgárosult államokban rendszeres iskolákat találunk, azt tapasztaljuk, hogy a világnézetek, a kor szelleme mindig befolyással volt az iskolákra, mivel az életszükségletek az iskolák megteremtői. Az egyházi korszakban az iskolai nevelés és oktatás is egyoldaluan vallásos volt. A lovagkor a lovagi, a szabad polgárság rendje a polgári iskolákat létesítette. A vallásos korszak után a bölcsészeté következett és ez megteremté az iskolai solasztikát. A bölcsészet korszakára a természettudományok ápolása következett, ez létrehozta a realisztikus irányt az iskolában, mely az életrevaló ismeretek behozatala mellett a helyes tanítási módszert is megkisérlette. A filantropinizmus és humanizmus a hasznos tudnivalók és módszeres tanításon kívül a lelki tehetségek összhangzatos képzését és a testi nevelést létesítette.

Hasonlóképen uralkodik iskoláink fölött ma is a kor szelleme. Mai nap gőzerővel élünk. A gőz és elektromosság ezerféle mesés gyorsaságu gépeket mozgat, melyek tömérdek időt megkimélnek ugyan, de egyúttal csökkentik is a munka becsét. Gyorsan

élni és minél több anyagi haszonnal — ez a kor jelszava. Rohamos a fejlődés minden téren, azért oly sok a testi és szellemi nyomorúlt. Minél többet tanulni, de csak gyorsan, hogy a kenyérkeresetre minél több képességgel birjunk és ezt lehetőleg rövid idő alatt értékesíthessük: ez az iskoláztatás elve. Panaszkodnak az ifjuság megterheltsége miatt és mégis minden felsőbb iskola elégedetlen az alatta állóval, mivelhogy nem szolgáltat számára kellő képzettségű tanulókat. Honnan van ez?

Ha visszatekintünk közoktatásügyünk 10—12 évi fejlődésére óriási haladást látunk. A tanítóképzés, az iskolák felállítása, szervezése nagyot haladt. Azóta az iskolai törvények és rendszabályok töméntelenek. Az a sok új tankönyv, a nagy mennyiségű szaklap, mindenféle tanszerek — és az a sok pedagógus — mind e néhány évnek szülötte! Bámulva állunk meg e csodafejlődés meggondolására és kérdezzük: hova jutunk? — És ha e rohamos fejlődés eredményét vizsgáljuk, mit találunk? — Tíz-tizenkét év számot tevő időszak az ember életében. Ennyi idő alatt a gyermekből ifju az ifjuból férfiú lesz. Az iskolák pedig mindig és mindenütt túltömöttek. Mi tehát az eredménye ennyi idei rohamos fejlődésnek?

Jobb-e, nemesebb-e ifjuságunk? — Tudnak sokat, az igaz, de blazirtak ma már a gyermekek is! Ha így haladunk, sok tanult, de kevés jó és boldog embert fogunk nevelni, mert a szellemi megerőltetés a kedélyt sorvasztja. A kedélyképzés elhanyagolása a mai nevelésnek főhibája. Nem becsülöm kevésre az értelem képzését, — mert értelmi képzettség nélkül csak félemberek vagyunk. De ne vonjuk meg a kedélytől sem az őt megillető gondozást.

A kedély fejlődéséhez *nyugalom* és *melegség* kell. Az a rohamos és sok tanulás, a legjobb módszer mellett is, megfosztja a kedélyt nyugalmától. A képzetek gyors váltakozása, a szellemnek örökös pórázon vezetése képtelenné teszi a lelket a nyugodt gondolkodásra és önmagába mélyedésre. Így a tudás ugyan sok lesz, de felületes, a kedély pedig üres marad! Tanítsunk tehát kevesebbet, de alaposan, maradandóan. Az alaposan elsajátított ismeret szellemi kincsünkké válik, vele szabadon rendelkezhetünk és czéljaink elérésében csak ez a tudás segít bennünket. Így az ismeretek

emelik munkakedvünket és önbecsérzelmünket. Ilyen értelemben minden tantárgy emelőleg, nemesítőleg hat a kedélyre. Ellenben a túlhalmozás által az ismeretek terhünkre válnak és csömört érzünk az iránt, a miben gyönyörködnünk kellene. — Hogy vannak tantárgyak, melyek egyenesen a kedélyképzésre vannak rendelve, azt említenem is felesleges.

Egy másik tényezője a kedélyképzésnek a munka.

Valjon emlegethetjük-e a munkát, mint kedélyképző eszközt ott, a hol túlterheltetésről, megerőltetésről panaszkodunk?— Igen, ha a munkát helyes felfogással értelmezzük. — Szerintem minden hasznos foglalkozás munka. Ne tekintsük a munkát az élet terhének, ne is csupán a megélhetés eszközének, mert így elveszti a munka előttünk valódi becsét. A munkát önmagáért kell becsülni, mert munkára teremté Isten az embert. Bizonyos meghatározott munkakör nélkül czéltalan henyéléssé lesz az élet. A munka legnemesebb és legbiztosabb eszköze a jólétnek. A ki a munkában örömét leli, az magával hordja a megelégedést, az a legsanyarubb körülmények közt is megőrzi lelki vidámságát. Valamint az unalom minden rossznak szülőanyja, úgy a munka által kiirtható a lélekből a benne megfogamzott rossz is. «Imádkozzál és dolgozzál» — ez volt a jelszava Wehrli javító iskolájának. A munka nemesíti meg igazán a lelket.

Kedveltessük meg tehát gyermekeinkkel a munkát, azaz a folytonos foglalkozást. A gyermek ne henyéljen soha. Bizonyos korig játszék sokat, töltse be minden szabad idejét játékkal, de a mellett szoktassuk őt minden kötelességének pontos és készséges teljesítésére. A túlterheléstől, a gyermek korának és fejlettségének meg nem felelő munkától azonban óvjuk a gyermeket.

Kisérjük a gyermek munkásságát folytonos figyelemmel, és ha eredményt mutat fel, ne késsünk soha az elismeréssel és dicsérettel. De sokat ne jutalmazzuk őt a munkáért. Serkentsük, ápoljuk, de túlságosan meg ne feszítsük munkakedvét.

Neveljük továbbá gyermekeinkben az igazi vallásos érzelmet. A gyermeknél ne fektessünk kelleténél nagyobb súlyt a külső vallási gyakorlatokra, hanem ápoljuk lelkében azt a mély meggyőző-

dést, hogy van felettünk Isten, ki tökéletes és szeretettel vezérli életünket. A vallásos érzelem teszi kedélyünket a jóban rendületlenné, a csapások alatt béketűrővé, a jólétben szerénynyé.

Végre a testi erő és egészség is hatalmasan befoly szellemi életünkre, mindenek felett pedig érzelmeinkre. Ne részesítsük a test ápolását kevesebb gondban, mint a szellemét. De ennek fejtegetésére már nem terjeszkedhetem ki. A kedélyképzésnek még csak egy tényezőjéről óhajtanék röviden megemlékezni, arról a nevelési eszközről, a mely nélkül minden fáradozásunk meddő munka lenne. És ez a *szeretet*. Szeressük a gyermekeket nagyon, mert szeretet az ő éltető elemök. Szeretetünk soha sem sok nekik, és szeretet nélkül minden nevelő igyekezetünk hiábavaló.

A gyermek, ha szeretet érez, vidám és boldog. Szíve feltárul előttünk: mint a nyilt könyvben úgy olvashatunk benne és tele írhatjuk a jónak és nemesnek eszméivel. Tegyük a gyermekek életét boldoggá, szerezzünk nekik minél több örömet, és szándékosan vagy alaptalanul ne okozzunk nekik soha fájdalmat. Nincs rútabb cselekedett, mint a gyermek életét elkeseríteni, őt természetes vidámságától megfosztani túlságos szigorúság vagy szeretetlenség által. Az elkeseredés a gyermek lelkében mindig rosszat szül, mert nála hiányzik az okok kiderítésére szükséges itélő képesség és a tapasztalás. Érzelmek uralkodnak a gyermek lelke fölött, azért oly túlságosan fogékonyak minden érzelem befogadására. Eötvös szerint:

«Nem árt, ha gyermekeinknek nagyon sok szeretetet mutatunk és ez által érzékenységüket fejtjük ki. — Hadd táguljon a szív fiatal korában, eljön az idő, mikor úgyis nagyon összeszorul.»

Vajha e kis napsugaras lelkeket mindig és minél több nemes érzelemmel érintenék. Mily nagy és szép kötelessége van e téren a családnak — az anyáknak! — Bár minden anya imakönyvnek tekintené gyermeke lelkét, a melyet csak szent áhítattal érintene, óvna minden szennytől és — benne minél többet lapozgatna!

Kasztner Janka.

KÉPEK AZ ISKOLAI ÉLETBŐL.*

III.

Az engedetlenség egy-két forrásáról és gyógyítás-módjáról.

«*A fegyelem nélkül szűkölködő iskola olyan, mint a vízi malom víz nélkül!*» Comenius e mondását régóta tudják a tanítók de azért a jó fegyelemmel bíró iskolák száma még ma sem nagyobb azokénál, a melyekben a tanítók a növendékek engedetlenlenségre való hajlamával keservesen küzködnek. Igaz, kevés oly tanító akad, a ki nyiltan bevallaná, hogy nem bír tanítványaival, hanem azért alig van csak egy is olyan, kinek a fegyelem-tartás keserű órákat és napokat ne okozott volna.

Én is csak magunk között vallom be, hogy sokat küzködtem életemben a gyermekek szófogadatlanságra való hajlamával; mert hát én is csak olyan gyarló teremtmény vagyok, mint ama szülők, a kik megengedik ugyan, hogy másoknak lehetnek neveletlen, sőt gonosz gyermekeik is; de azt tartják, hogy övéik egytől egyig szeretetre méltók, jók és kitünő nevelésüek. És ennél a gyöngeségnél fogva én is sértésnek veszem, mint minden más kartársam, ha valaki iskolám és növendékeim fölött gáncsolódik. Hanem azért e gyöngeség még sem gátol meg abban, hogy szüntelen ne tépelődjem a fölött, hogy miképen lehetne a tanítók és nevelők közös baján, a növendékek szófogadatlanságra való hajlandóságán minél gyökeresebben segíteni; sőt még attól sem riadok vissza, hogy tapasztalataim tárházából — a fiatalabb kartársak tanulságára — egy-két képet közzé ne tegyek. Vajha használhatnék általuk —

* L. az első közleményt az 1883. évf. X. f. 705—719. lapjain.

legalább annyit, a mennyit nekem használt egy jó öreg mester oktatása egykoron.

Mikor még egészen kezdő voltam, sokkal több bajon volt a fegyelemtartás miatt, mint ma, úgyannyira, hogy gyakran elkeseredve panaszkodtam növendékeim fegyelmetlensége miatt egy atyai jóságu barátom előtt. Ez az én jó öreg barátom sokszor végig hallgatta panaszaimat; egyszer aztán a következő bölcs tanítással válaszolt:

«*Jó jel ez, fiatal barátom, hogy nem veszi növendékei fegyelmetlenségét közömbösen; hiszem is, hogy jó tanító válhatik önből, s hogy útját kitüzött czéljához megkönnyítsem, szivesen szolgálok a következő tanácscsal: Ha azt akarja, hogy tanítványai szófogadók, engedelmesek legyenek, kutassa szüntelenül, hogy mi lehet az engedetlenség oka, aztán legyen azon, hogy az engedetlenség forrásait megszüntethesse. De jegyezze meg jól, hogy az iskola fegyelmezetlenségének okait ne annyira másokban, mint inkább saját magában keresse; mert biztosítom arról, hogy az iskolák fegyelmezetlenségének okait, kevés kivétellel, mindig a tanító egyéniségének gyöngéiben lehet megtalálnunk!*»

Mikor e keserű orvosságként ható tanácsot meghallottam, szintén bánni kezdtem, hogy panaszaimmal öreg barátom elé állottam; mert az első pillanatra nem láttam a jó tanácsban mást, mint érzékeny sértést. Hogy is ferne az akármelyik fiatal tanító fejébe, hogy a gyermekek engedetlenségre való hajlandóságának, az iskola fegyelmetlenségének főforrása maga a tanító gyengesége és gyarlósága. Nem is hagytam a dolgot annyiban, hanem perbe szálltam a jó öreggel. Elmondtam neki, hogy én nem érezhetem magamat hibásnak a miatt, hogy harmadik osztálybeli növendékeim, kiket taval más tanító vezetett, rendetlenek, rakonczátlanok, szófogadatlanok, mert hiszen még csak a tanév elején vagyunk. Hogyan is lehetnék én az oka annak — pattogtam — hogy az egyik növendék nagyon is korán jelenik meg az iskolában, a másik pedig későn érkezik, hogy az egyik a tollát, a másik a könyvét felejti otthon, tíz pedig olyasmit is elhoz az iskolába, a mi nem oda való. Tehetek-e én arról, hogy az egyik akkor sem szól, mikor

kérdezem, míg a másik akkor is felel vagy legalább súg, mikor nem szólítom fel stb.

A tisztes öreg nyugodtan végig hallgatta védekezésemet s aztán megmosdatott irgalmatlanúl: «Ugy-ugy, édes fiatal barátom, csak álljon azok közé, a kik a saját tehetetlenségüket mások hibáival szeretik takargatni; mai napság ez úgy is divatos dolog. Tegyen úgy, mint p. o. az egyház, a midőn ma a világot vallástalansággal vádolja és csak az egyháziakban nem keresi a baj forrását; tegyen úgy, mint a tudomány-egyetemen szokták, a mely, mikor elegendő sikert a maga körében nem lát, a középiskolát okozza e miatt. Folytassuk mi ezt az eljárást aztán a népiskolákban is és okozzuk a megelőző osztályok tanítóit saját sikertelenségünk miatt. Hárítsuk a bajok forrásait másokra és mossuk kezeinket Pilátus tálában. Ámde használhat-e az ily eljárás a közügynek? Hallgasson meg jól! Lehet, hogy a második osztályban nem szoktak az ön mai növendékei elegendőképen a fegyelemhez; de én úgy tapasztaltam, hogy a második osztály tanítójánál ma is nagyobb a rend, mint önnél. Honnan van tehát, hogy mégis fiatal barátom hajlandó saját iskolájának fegyelmetlensége miatt, növendékeinek tavalyi tanítójára hárítani a felelősséget?»

Az ősz idején tartott eme szigorú böjti predikáczió meghatott; éreztem, hogy az öreg mester éles esze ellen hiába küzködném; megtörve, mint valami bűnbánó, azt kérdeztem tőle, hogy vajjon mit csináljak? Kérve kértem, hogy hát adjon utasítást és én készségesen követni fogom azt. Megtérésem jó hatással volt az én nesztoromra; még a haragja is lágyabbá vált, mikor kérdéseimre így válaszolt:

«Lássa, fiatal barátom, a tanév elejét két hosszú hónapig tartó szünidő előzi meg. Ez alatt a gyermekek, kivált a 10—12 éven aluliak, könnyen elszokhatnak az iskolai rendtől és igen könnyen megszokhatják azt, hogy nem a mások, hanem a saját magok akaratját kövessék, szóval, kedvük kerekedik a szófogadatlansághoz.

Ezt a körülményt minden egyes tanítónak jól számba kell vennie és még azt sem szabad ám figyelmen kívül hagynia, hogy

minden tanítónak más-más a rendszere, mások a szokásai és más az egyes osztályok leczkerendje is. Nem lehet azért azt követelnünk, hogy a növendékek a nagy szünidő után azonnal bele illeszkedjenek, talán minden tervszerű szoktatás nélkül, az uj iskolai életbe s az uj tanító által felállított rendszerbe. Régi ember vagyok az iskolában, de azért én még ma is úgy tekintem az új iskolai év elején növendékeimet és osztályomat, mint a melyeket újra kell tanulmányoznom; mert ha van is valamelyes közösség a tavalyi tíz éves gyermekek tömege és az idei tíz éves gyermekek csoportja között tulajdonságok, képességek stb. dolgában, azért mégis egészen mások az egyes egyéniségek jellemvonásai, s így más lesz az egész osztály jellege is. És épen azért, mivel minden évben új meg új tényezők kerülnek az iskolába, évről-évre másképen kell hozzáfognom az iskolai fegyelem megteremtéséhez, a növendékeknek engedelmességre való szoktatásához.

Mindenekelőtt kikutatom azt, hogy minő véleménynyel van az a kartársunk az én új növendékeim egyéniségeit illetőleg, a ki a mult évben oktatta őket, s már a megelőző év vége felé utána járok annak is, hogy megtudjam, mi módon helyezte el őket kollegám egymás mellé az iskolai padokban. Kartársamnak az egyes növendékekre vonatkozó véleményét, az egyének megitélésénél, rendesen kiindulási pontul tekintem és felhasználom; az elhelyezést meg, a mennyire csak lehetséges, nem változtatom meg mindaddig, míg új növendékeimmel teljesen meg nem ismerkedtem. Emez igen egyszerű fogás által hatalmasan elősegítem az új tanév elején az iskolai fegyelmet és a gyermekeknek szófogadásra való hajlandóságát; mert a midőn a növendékek az új tanító részéről azt tapasztalják, hogy az majdnem úgy ismeri őket, mint a régi tanítójuk, minden jó kedvük elmegy attól, hogy próbára tegyék erélyét és fegyelemtartási képességét. Ha akad is aztán egy-kettő, a ki mégis megkisérti, hogy nem lehetne-e egy kissé megostromolni a tanító gyöngéit, csakhamar rajta veszt nálam, akár milyen úton kezdi is tervét; mert azonnal oly oldalon támadom meg az ilyeneket, a melyen a leggyöngébbek, legérzékenyebbek és ezért szellemi felsőségemnek kénytelenek meghódolni. Ha tudom p. o., hogy az egyik

hizelkedéssel közeledő, a számtanban vagy a helyesirásban gyenge, azonnal előveszem s egy-két sort iratok avagy egy-két számtani példát dolgoztatok ki vele és e munka közben minden lépten-nyomon figyelmeztetem gyöngéden; aztán nyomban előveszek egy-két jó irót és jó számolót és azokkal is számoltatok és iratok, s mig amazokhoz egy biztató szón kívül egy hangot sem szólok, a midőn helyükre bocsátom őket, addig emezeket megdicsérem s például állítom oda. Ez rendesen hat, s ha a gyermekek érezik, hogy új tanítójuk ép úgy ismeri őket, mint a régiek, ennek az az első jó következménye lesz, hogy hamar hozzá szoknak az általa kijelölt ösvényen való járáshoz.

Jegyezze meg, fiatal barátom, hogy a gyermekek engedetlenségének egyik igen gyakori forrása az iskolában egyenesen abban rejlik, hogy a tanító nem ismeri növendékeinek tulajdonságait, — s hogy a legtöbb tanító nem tartja szükségesnek azt, hogy új növendékei felől ama tanítótársaknál tudakozódjék, a kik a megelőző évben oktatták és nevelték őket.»

Minél tovább beszélt a tapasztalt öreg, annál jobban megmeggyőződtem arról, hogy tőle sokat tanulhatok. Ezért nem is engedtem a beszélgetés fonalát elszakítani, hanem kiváncsiságtól ösztönöztetve arra kértem, hogy mondja meg: mi haszon származhatik abból, ha a növendékeket lehetőleg ugyanazon sorrendben ültetjük kezdetben, a mint azok a megelőző osztályban el voltak helyezve?

«Lássa, kedves öcsém uram — szólott erre az öreg — ez látszólag csak olyan preczeptori babona; de ha jól megvizsgáljuk, lélektanilag tökéletesen igazolható fegyelemtartási eljárást lelhetünk benne, a melyet kivált a kezdő tanítóknak nem tudok eléggé melegen ajánlani. *Azt hiszem, már akárhányszor tapasztalhatta, hogy legnehezebb az iskolában ama parancsolatainknak érvényt szerezni, a melyek figyelésre intik a növendékeket s ez kiváltképen az első hetekben nem szokott sikerülni.* — Tudja-e, kedves barátom, hogy ennek az okát is első sorban saját magunkban kell keresnünk. Kétségtelen ugyanis, hogy a gyermeki lélek figyelmét ösztönszerüleg rendesen oda irányozza, a hol valami új, váratlan vagy véletlen

jelenség ötlik eléje. Mennyi ujat talál év elején a tanuló az új iskolán, az új tanítón, s mennyire leköti a gyermek figyelmét az új tanító mozdulatainak, hangjának, beszédmódjának szokatlansága! Bizony ezért nagy erejébe kerül ilyenkor a gyermeknek az, hogy a helyett, hogy az új tanító mellényének szövetét vagy az új tanító fésülési módját csodálná, a tanító által tartott oktatásra ügyeljen. Ha még aztán a gyermeknek új iskolán, új tanítón kívül még új szomszédja is akad: avagy nem teljes lehetetlenséget követelünk-e tőle, a midőn azt parancsoljuk neki, hogy figyeljen. Mert hiába, a gyermek lelkét erőszakosan nem lehet figyelemre kényszeríteni; még a felnőttek is csak akkor tudnak bizonyos dologra figyelni, ha semmi olyan nem zavarja őket, a mi érdekesebbnek tűnhetnék fel, mint a megfigyelendő tárgy. *Bizony nem ártana, ha minden tanító jól megjegyezné magának, hogy az iskola fegyelmezetlensége, a növendékek engedetlensége igen gyakran onnan származik, hogy a tanítók sokszor lehetetlenséget követelnek a gyermekektől s igy a leggyakrabban maguk készítik elő a szófogadatlanság útját, vagy legalább nem mozdítják elő az engedelmesség megszokását.*»

Míg az öreg igy beszélt, én már gondolataimmal bebarangoltam saját élményeimet és számtalan oly esetet tudtam lelkemben felidézni, a mely meggyőzött arról, hogy a tapasztalt férfiúnak, a ki talán kevesebbet tud az oktatás- és neveléstan történetéből mint én, több nevelői bölcsesége van, mint nekem, a ki a lélektant csak azért tanultam, hogy felelni tudjak belőle, de nem azért, hogy az iskolai életben fel is használjam. Ugyanezért minden tartózkodás nélkül bevallottam a jó öreg előtt, hogy rövid beszélgetéséből többet tanultam, mint egy tiz ivre terjedő vizenyős német pedagogiai értekezésből. Elmondtam aztán neki, hogy a mit elmondott, azt mind fényesen igazolják az én tapasztalataim is. Magam is számtalanszor vettem észre, hogy egy-egy új növendéknek az elhelyezése a sorban mennyire meg bírta zavarni az iskolai fegyelmet még az év közepén is és hogy mily suttogás, mily pezsgés támadt növendékeim közt, valahányszor új köntösben jelentem meg előttük. Hivatkoztam végre a gyermekek ama szokásos védelmére is, a melyhez oly gyakran fordultak, s a mely

abból állott, hogy nem tudtak leczkéikre elkészülni, mert elfeledték, akár miként igyekeztek is különben. Végre azt az őszinte fogadást tettem magamban is, az öreg előtt is, hogy ezentúl rajta leszek, hogy semmiféle lehetetlenséget ne követeljek és rá ne parancsoljak növendékeimre.

«Jó lesz bizony ezt a fogadást aztán meg is tartani — válaszolt az én derék professzorom — de hogy könnyebben meg is tarthassa azt, édes öcsém, figyelmeztetem, hogy az év elején soha se sajnálja az időt bizonyos külső rendnek begyakorlásától s attól, hogy a növendéksereg együttes cselekvéshez szokjék a tanító vezénylő szavára. Nem is hiszi, hogy mily fontos dolog a gyermekeknek engedelmességhez való szoktatására nézve a közös gyakorlatok alkalmazása. Az ily közös vezető szóra való engedelmeskedést hamar megszokják a gyermekek, kivált ha a mit ily közös vezető szóval megparancsolunk, könnyen végre is hajtható. A közös felállás, a közös leülés, az egyszerre való jobbra-balra, előre-hátra való tekintés, a kargyakorlatoknak a padokban való alkalmazása, a könyveknek elővétele, nem okoz nagy nehézséget s azt eredményezi, hogy szivesen engedelmeskednek az ily parancsolatoknak. S e könnyü parancsolatoknál, melyeket kivált a tanév első napjaiban kell sűrűn osztogatnunk, a növendékek megszokják a szavunkra való figyelést és abban még a gyermekek élénk utánzási hajlama is erősen támogat bennünket. *Ha a tanítók nagy része tudná, hogy mily fontos dolog az engedelmességhez való szoktatásra nézve az, hogy ahhoz, a mit parancsolunk, először kedvet ébresszünk a gyermekekben, sokkal kevesebb volna a fegyelmezetlen iskola. A gyermekek engedetlenségének egy másik forrása abban áll, hogy a tanítók nem követik a parancsolásnál azt az elvet, hogy könnyebbről nehezebbre, egyszerűről összetettre haladjanak.*

Az iskolai fegyelemhez csak következetes, fokozatos szoktatás által juthat a tanító, de csak akkor, ha e munkában az egyes növendékek egyéniségét is kellőleg méltányolja, és ha az engedetlenség forrásait az egyénekben is kikutatja és megszünteti; mert bizony én sem tagadom ám, hogy a növendékekben magukban is rejlik a fegyelmetlenség és a szófogadatlanság forrása; de ezek tanulmányo-

zása is kiváltképen az iskolai év elején lehetséges és csak akkor hathatunk ezekre sikeresen, ha mindjárt kezdetben hozzá látunk a munkához.

Elmondom azért, hogy miként fogok én a munkához. Az én iskolai rendem szerint egy növendékem sem léphet a tanterembe, mielőtt én ott nem vagyok, én pedig rendesen egy negyedórával előbb jelenek meg abban, hogy fogadjam az ifjuságot; a tanítás megkezdése után érkező növendékek pedig csak engedelmemmel foglalhatják el helyeiket; míg ezt meg nem adom az elkésőknek, az ajtó mellett kell csendesen állaniok. Az én iskolámban minden egyes növendéknek megvan a maga ruha-fogasa; más fogasát nem szabad egy növendéknek sem igénybe venni, az asztalokat is magam jelölöm ki a növendékek mindegyikének. A helyét elfoglaló növendék a tanítás megkezdése előtt ki tartozik rakni mindazon könyveket és taneszközöket az asztalra, a melyekre az nap szüksége leend. A padsorok elején ülő növendékek vagy azok helyettesei összegyüjtik a tanítás előtt azon füzeteket, a melyekben házi feladványok vannak. Én erre sorról sorra járom a padokat s megfigyelem, hogy együtt van-e a növendékek előtt mindaz, a mire a tanítási órák alatt szükség lesz; megtekintem a feladatos füzeteket, egybegyüjtöm azokat s e közben szemlét tartok a fölött is, hogy tiszták-e a kezek, rendben van-e a ruházat, a haj; nincs-e kiütés, nem lázas kinézésű-e valamely gyermek stb. — Az én iskolámban sokszor használjuk a jelbeszédet is. Külön jele van a növendéknek a kikéredzkedésre, külön jellel adja tudtomra, ha felelni akar, más jele van annak, a ki valami fontos dolgot akar közölni. Én is más jelt adok, ha azt kivánom, hogy valamennyien felálljanak vagy leüljenek; mást, ha azt akarom, hogy mindent félre tegyenek az asztalról stb. Az iskolai órák végével a távozásnál is bizonyos rendet követelek; soronkint az én megjelölésem szerint az egyik nap az egyik, másik nap a másik sorban ülő növendékek hagyják el először padjaikat, hogy felöltözzenek és sorba álljanak. Szóval az én iskolámban bizonyos pedansságig vitt külső rendet tartok, s míg ezt a növendékek mind meg nem szokják, nekem is van okom a szófogadatlanság ellen panaszkodni; de ha egyszer

ezt a rendet megtanulták, ezzel együtt meg is tanulják az engedelmeskedést. Évenkint akad ugyan nekem is egy csomó olyan tanítványom, a kik sehogy sem akarnak rendhez s kivált ahhoz szokni, hogy a kellő időben jelenjenek meg. Vagy sokkal előbb, vagy sokkal később érkeznek a kelleténél, sok kellemetlenséget okoztak már nekem is az ily rendetlen időben érkezők és pedig nemcsak a miatt, mivel nyilt parancsolatomat megszegték s a fegyelmet rontották, hanem azért is, mivel ezek miatt kellett a legtöbbet aggódnom és boszankodnom. Majdnem biztosra foghatjuk, hogy azon gyermekek, a kik az iskolai időt pontosan meg nem tartják s rendesen vagy nagyon is korán, vagy nagyon is későn járnak, nemcsak ebben az egyben hibásak, hanem tele vannak más oly tulajdonságokkal is, a melyek ellen a nevelésnek a legerélyesebben kell küzdenie. Ugyanezért én az ilyen rendetlenül járókat mindig a legszigorúbban ellenőrizni, megfigyelni lelkiismeretbeli kötelességemnek tartottam és tartom, különösen akkor, ha e hibájukról őket az első két-három hét alatt le nem tudom szoktatni. Ilyenkor ugyanis az a meggyőződés éled fel bennem, hogy a szófogadatlanságnak mélyebben fekvő okai lehetnek. És e meggyőződésemet a legtöbb esetben igazolják a későbbi tapasztalatok.

Nem régiben is volt p. o. egy pár kis tanítványom, a kik vagy nagyon is korán, vagy nagyon is későn jelentek meg az iskolában. Feltünt, hogy rendszerint együtt jöttek vagy pedig néha egy-két perczczel egymásután jelentek meg. Ha kérdőre vontam őket, mindig egyforma mentséget hoztak fel. Több izben megintettem, sőt meg is fenyítettem őket; szülőiknek is tudtokra adtam kifogásaimat, különösen azután, a hogy egy párszor hazugságon fogtam meg őket mentegetődzésük közben. Intézkedéseim mitsem használtak. Utána jártam végre a dolognak; egy jó ismerősömet felkértem, hogy kisérje egyszer-kétszer a kis leánykákat figyelemmel!

S ime kisült, hogy a két kis leányka onnan hazulról távozva, egymást bevárja s ketten együtt be-benéznek egy fűszerkereskedésbe, hol egy pár krajczárnyi nyalánkságot vesznek és szivesen hallgatják a fűszerárus suhanczok «*nagysám*» czimeit és bókol-

gatásait. A szülőket e dolog felől értesítettem, s miután megtudtam, hogy nyalánkságokra gyermekeiknek nem adtak pénzt, óva intettem őket a szigorúságra és a kellő ellenőrzésre. A későn és korán járás megszünt ugyan, de nem mult el az én bajom; a két kis leányka még ezentúl is sok okot adott az elégedetlenségre; mert a szófogadatlanság egyik főforrása, a *hiuság* már nagyra nevelkedett bennük.

Azonban nemcsak a rendes iskolába járáshoz való szoktatás alkalmával, hanem azon eszköz használásánál is, melyet a rend fentartása végett alkalmazni szoktam, t. i. hogy nem engedem meg a későn érkezőknek, hogy engedelmem nélkül helyeikre mehessenek, meg kell birkóznom gyakran a növendékek engedetlenségével. Különösen kezdetben van e miatt gyakrabban bajom, azért szoktam év elején az oktatást egy pár perczczel később is kezdeni. Akadnak ugyan egyes növendékek, a kik már az első napokban beletörődnek abba a rendbe, hogy a későn érkezőknek az ajtó mellett kell addig várakozniok, míg az adott jelre helyeikre nem mehetnek; de vannak olyanok is, kiket tízszer is kell erre külön figyelmeztetni. Az oly növendékekre nézve is, a kik az ilyen általánosan kötelező szabályok alól szeretnének kibújni, kiváló figyelmet kell a tanítónak fordítani; mert az ilyenekben rejlik az iskolai fegyelmetlenségnek kovásza.

Vannak gyermekek, a kik nem képesek bele törődni abba a gondolatba, hogy ők is csak olyanok, mint a többiek, s hogy őket is ép úgy kötelezik az iskolai szabályok, mint akármelyik másik társukat. Ilyenek első sorban az *egyetlenek*, meg a sokat betegeskedők. Ezek szoktak aztán a legszófogadatlanabbak is lenni az iskolában.

Mivel ezeknek otthon *sok*, sőt majdnem *minden* szabad, mivel ezek otthon nem szót fogadni, hanem parancsolni tanultak meg: ezért aztán az ilyen gyermek, ha későn jön, a helyett, hogy az ajtónál türelmesen megállana, elpirulva, daczosan, néha könybe lábadt szemekkel vagy hízelgő mosolylyal mentegetődzéshez fog és helyére iparkodik jutni s a tanítónak teljes ügyességét próbára teszi abban, hogy tud-e fegyelmet tartani. Ha ily esetekben látom,

hogy nagy a felindulás a gyermek lelkében, s a későn jövés csak egy ízben fordult még elő, be sem várva a mentegetődzést, helyre mehetésre szólítom a gyermeket; másod-harmadízben azonban nem engedek. De nem is feszítem túl a hurokat soha. Mindig több bajom lesz ugyan és van is az ily elkényesztetett gyermekekkel, mint a többivel; s mert bennök rendszeresen fejlődött az *önhittség*, az a veszedelmes hit, hogy ők különbek másoknál és nem arra vannak a világon, hogy engedelmeskedjenek, hanem arra, hogy parancsoljanak, azért egyszerre nem követelhetem, hogy természetükből kivetkőzzenek.

Sorba mehetnék így az én iskolai rendemhez tartozó minden egyes részleten és kimutathatnám, hogy minden egyes dolognak keresztülvitelénél valóságos küzdelmet kell nekem is folytatnom a a növendékek engedetlenségével, míg le tudom azt győzni és rendes kerékvágásba birom az iskolai életet terelni, és meggyőzhetném öcsémet arról is igen könnyen, *hogy míg az iskolai rendhez való szoktatással vesződöm és az engedetlenség forrásait keresem, azt gyakran a gyermekekkel velük született azon hajlamban találhatom fel, a mely arra készti őket, hogy azt cselekedjék, a mi számukra pillanatnyi valódi vagy képzelt gyönyört igér s ellent álljanak mindannak, a mi őket e gyönyörűségek megszerzésében akadályozza.* E hajlamot kifejlett állapotjában önzésnek, hiuságnak, nagyravágyásnak, kevélységnek nevezik. Egy gyökérből fakadnak ezek az önérzettel, önbecsüléssel, nagyratörekvéssel és az emberbaráti és hazaszeretettel; de épenséggel nem ugyanazonosok ezekkel s a neveléstől függ, hogy a közös gyökérből a kevélység helyett a szerény önérzet, a hiuság helyett a józan becsületérzet, a nagyravágyás helyett a nemes nagyratörekvés s az önzés helyett a testvéri érzület s az emberbaráti és hazaszeretet fejlődjék a lélekben. Még a felnőtt emberben is megnehezítik, sőt meg is akadályozzák az erkölcsi törvények megtartását a kevélység, a hiúság, a nagyravágyás és az önzés, hogy ne képezhetnék ezek az iskolák növendékeinek lelkében is az engedetlenség főforrásait.»

Az öreg szintén bele tüzesült, míg ezeket elmondá s meglátszott minden egyes mozdulatán, hogy egész lelkét közölni akarja

velem. Tanultam is tőle e lelkes előadás alkalmával sokat, hanem azért mégis úgy tetszett nekem — kivált az oktatás vége felé — hogy megfordult a szerep; mert úgy vélekedtem, hogy az öreg kezd el most már a növendékek engedetlenségére panaszkodni és hogy nekem jut az a szerep, hogy őt vigasztaljam. Ámde nem került reám a sor; maga a bölcs pedagogus vette fel ujra a fonalat s a következőket mondta

«Míg fiatalabb és tapasztalatlanabb voltam, majdnem erőt vett rajtam az a hit, hogy a gyermekek engedetlenségét épen azért nem lehet gyógyítanunk, mivel ez úgyszólván oly velük született arravalóságokból fakad, a melyeket elnyomnunk nekünk nevelőknek nem is szabad, de nem is lehet; mert a teremtő által a lélekbe lerakott erők, akár miként hátráltatjuk azok kifejlődését, ki fognak törni és akár akarjuk, akár nem, hatalmasan és ellenállhatlanul el kezdenek az egyénben uralkodni. Sokáig küzködtem aztán a fölött magamban, hogy nem vétkezünk-e mi nevelők és tanítók Isten és az emberiség ellen, ha a növendékek egyéniségét — mint a franczia kertész a növényeket, a vak engedelmességre való szoktatás és kényszerítés által akár szép módon, akár durva módon eszközöljük is ezt — kiforgatjuk eredetiségükből, Isten adta természetükből. Végre aztán hosszu gondolkozás után megnyugodtam a következőkben: *Iparkodjál megismerni az emberi testet és az emberi lelket és szerezz magadnak az emberről lehetőleg tiszta és magasztos eszményképet; tanulmányozd a magad lelki életét és meríts amaz örökké változatlan erkölcsi életelvekből, melyeket hited, lelkiismereted, izlésed és eszed egyaránt helyeselnek s a melyek isteni eredetüek, oly életbölcseséget, melynek megvalósítása, ha nehéz is, de örök jutalommal, boldogsággal jár, és légy növendékeidnek mindenben mintaképük; inkább példáddal, mint szavaiddal hass és alkoss, ha nevelő vagy, és ne félj, hogy megrontod tanítványaid lelkét, különösen akkor ne, hogy ha szeretni vagy képes az embereket, úgy mint a teremtő Isten képére alkotott lényeket. Az emberek iránt való igazi meleg szeretet vezércsillagod leszen minden alkalommal, ez gyujt világot a sötétségben, ez ád erőt majd a nehéz kérdések megoldása alkalmával; mert hatalmat ád a gyermekek*

lelke fölött. Tudd meg, kedves fiatal barátom, hogy a gyermekek csak annak engedelmeskednek szivesen, ellenállhatlanul, a ki őket melegen érző emberi szivvel szereti; «vigan kúszik ég felé a gyenge repkény az élettől, melegtől duzzadozó tölgy derekán, de elfordul a hideg, élettelen jégoszloptól!»

Az öreg mester prófétai lelkesedéssel mondott ezen szavai elhangoztak; én meghatottan állottam előtte s csak ennyit tudtam szavaira válaszolni: Az Isten áldja meg!

* *
*

A LEÁNYOK TORNÁZÁSÁRÓL.

E fontos kérdés időnként fel-felmerül, azután ismét feledésbe szokott sülyedni a nélkül, hogy megoldása érdekében valami említésre méltó történt volna. Ujabb időben az Orsz. tornatanítóegyesület közlönye foglalkozik vele, s mivel én is régi harczosa vagyok emez eszmének, legyen szabad egyet-mást e folyóirat olvasóinak elmondanom.

A pápai polg. leányiskola 1879/80. évi értesítőjében mondtam már, hogy nálunk Magyarországban a tornászatnak *három* főtényezője hiányzik még, úgymint: 1. a tornászatnak hazánk összes tanintézeteiben való rendszeres gyakoroltatása; 2. a tornászatnak a nőkre való kiterjesztése; 3. egy magyar nemzeti tornászat megalapítása.

E tényezők elsejére vonatkozó törvényes intézkedések már megtétettek ugyan; de a kellő eszközök hiányában még nem lehet azoknak általánosan és mindenütt eleget tenni. Tanítóink tekintélyes száma járatlan még a tornázásban; iskoláink nagyobb része nincs felszerelve a legszükségesebb tornaeszközökkel: tehát csak a jövőtől várhatjuk e tekintetben reményeink teljesülését.

A harmadik főtényező, egy *nemzeti* tornászat megállapítása, csak az első két tényező érvényre jutása után létesülhet; miért is e helyen csak a második tényezőről, mint olyanról akarok szólani, melynek tekintetbe vételét törvény avagy rendelet által még nem hagyták meg, mely jelenleg még csak a kérdés stádiumában van és megoldását a közel vagy távol jövőtől várja.

Tudtommal a nőtornázás hazánk egy tanintézeténél sincs mint kötelezett tantárgy elrendelve; van azonban számos intézet, hol a tornázást a nőnövendékek tantárgyai sorába felvették. Mit

tanusít emez intézetek eljárása? Nem egyebet mint azt, hogy sokan a nőre nézve is üdvösnek, sőt szükségesnek is tartják a testgyakorlást. Fejtegetéseimnek az lesz a czélja, hogy a nőtornázás hasznát elméletileg bebizonyítsam. Igaz, hogy a törvény nem teszi kötelezővé a nőtornázást, de az is igaz, hogy azt nem is tiltja. A törvény nem teszi azt kötelezővé, mert annak megalkatói jól tudták, hogy a kitüzött czélt — legalább egyelőre — bajos volna elérni; — de a törvény a nőtornázást nem is tiltja, mert alkotói azt is tudták, hogy lehetnek és vannak is esetek, midőn az általuk táplált eszmék megvalósíthatók. Így van pl. számos állami elemi-, felső- és polgári-, továbbá községi- és magánleányiskola, úgyszintén tanitónőket képező intézet is, hol a tornázást már évek óta szép sikerrel, rendszeresen tanítják.

Jól tudom azt, hogy lehetnek és vannak is szülők, a kik leányaik tornázását illemsértőnek mondják, de azt is tudom, még pedig saját tapasztalatomból, hogy e balvéleményt igen könnyen el lehet oszlatni. Az 1873/4-ik iskolaévtől kezdve hat éven át voltam egy polgári fiuiskola tornatanítója, melylyel egy felső leányiskola volt összekapcsolva. A leánykák tantervébe rendes és kötelező tantárgynak vettük be a tornázást is; mindamellett akadtak szülők, a kik egy kissé huzakodtak. De ez nem tartott sokáig. Rendeztem csinos szabad és rendgyakorlatokat énekszó mellett; meghivtuk a szülőket, hogy hát tekintsenek be néha a tornaterembe, s az eredmény az lett, hogy a leánykák *kivétel nélkül* a legnagyobb kedvvel tornáztak, a mamák pedig szintén kivétel nélkül osztoztak leányaik örömében.

Természetesen a szergyakorlatokat sem hanyagoltuk el, s mondhatom, hogy nemsokára a leánynövendékek között voltak legügyesebb tornázóim, kikre a polg. fiuiskola III. és IV. oszt. tanulói joggal irigykedtek. Tavaszi és nyári délutánokon kint a szabadban, fák árnyékában végeztük gyakorlatainkat, s mire az évet záró vizsgálatok bekövetkeztek, növendékeim — igaz, egy kis barnaság árán — piros-pozsgások voltak s a nagy néző közönség, mely a tornavizsgálaton jelen szokott lenni, nem győzte a dicséretet.

Midőn tehát — különösen a tornázásban jártas — kartársai-

mat hasonló eljárásra buzdítanám, egyuttal meg kell jegyeznem, hogy a nők tornázása korántsem olyan új, mintsem talán sokan gondolnák. Kloss «*Die weibliche Turnkunst*» című művében bebizonyítja, hogy már a rég elmult időkben is azon voltak a nők, hogy testük épségét és szépségét gyarapítsák, megőrizzék. A régi görögök legbiztosabban eltalálták a helyes utat-módot és mindegyikünk tudja, hogy a test szépségével párosult erő sehol sem volt olyan nagy mértékben található, mint ő náluk. Ama plasztikai szépség, melyet szobrászati műveiken csodálunk, reájok nézve nemcsak eszthetikai értékkel, hanem az egészség jelentőségével is birt. S ez helyes következtetés. Mert erőtelen nő külső megjelenése sohasem lesz szép, — az erőtől függ a test egyenes tartása, a könnyű, kecscsel teljes járás.

A nők tornázását a spártaiaknál törvény szabályozta. Lykurgos, a híres törvényhozó, a szabad spártai nő egyik főfeladatát anyai kötelességének teljesítésében látta. E czélból, s hogy e kötelesség teljesítését lehetővé tegye, kötelezővé tette a nőtornázást azon reményben, hogy erőteljes anyák az államot is erőteljessé fogják tenni.

Történelmileg bebizonyított tény, hogy a spártai nők Sparta virágzása korában nemcsak testük nagysága, ereje és szépsége, hanem szellemük ruganyossága s elhatározottsága által is kitüntek.

A régi németeknél a nőtornázást csak a lapdázásban s nehány más játékban látjuk nyilvánulni; de tekintettel kell itt lennünk ama körülményre, hogy náluk akkoriban a nők házi munkája általános volt. Nagy Károly leányai épúgy dolgoztak a ház körül, mint a köznemes vagy a jobbágy leányai. És ezt a rendes testi foglalkozást úgyszólván természetes, rendszerbe nem foglalt gimnasztikának mondhatjuk.

A mult század vége felé, 1779-ben jelent meg dr. *Frank Péter* híres orvos műve: «*Von öffentlicher, physischer Bildung erwachsener Töchter zu künftigen Müttern im gemeinen Wesen*»; ebben a nőtornázást határozottan *követeli*. «A szabadban való mozgás mindkét nemre nézve egyaránt szükséges: ez tartja fen a nedvek keringését s az idegek lelkesítő tüzét, mely nélkül csak felig eleven

gyermekek születnek. Az oly állam, mely a leendő anyák nevelésmódjának mikéntje iránt közönyös, az utóvilág rovására lemond az egészség és erő mindazon előnyeiről, melyek őseinket egészen más életmód mellett fentartották.» S úgy látszik, Frank szavai nem hangzottak el a pusztában, mert már 1782-ben írhatta *Tissot*: «... Trochin ez országban (Francziaországban) oly tant hirdetett, melynek hasznát orvosaink hiába fejtegették: a test gyakorlásáról és mozgásáról szóló tant. Vannak időpontok, midőn oly igazság, mely sokáig elvettetett, valahára érvényre jut. Frank tanítványa, Trochin úr, szerencsés volt meggyőzni: divattá lett mozgást tenni, s legfinomabb hölgyeink folyamodtak a gyógyítószerek e neméhez.»

Guts-Muths 1793-ban megjelent műve: «*Gymnastik für die Jugend*» csak kevés tekintettel volt a nőtornázásra. A tornázásnak a nők tantárgyai körébe való fölvétele 1830 körül történt meg, a midőn is (1829-ben) *Clins P. H.* «*Kalisthenie, oder Uebungen zur Schönheit und Kraft für Mädchen*», és (1834-ben) *Werner J. A. C.* «*Gymnastik für die weibliche Jugend*» című műveik megjelentek.

A női tornázás terjesztése körül különösen az ujabb fiziologiai iskola orvosai fáradoztak. S midőn sok anya csak azért nem akart semmit leánya tornázásáról tudni, mivel azt gondolta, hogy ugyanazon gyakorlatokat kellend végeznie, melyeket a fiuk végeznek: *Spiess* a tiszta nőtornázást alapítá meg és ezt a rendszert némi módosítással és javítással a Lind-féle rendszerrel kapcsolatban még ma is követik.

Hazánkban nemcsak a nőtornázás nem, de a fiúk tornázása sem tud mélyebben gyökeret verni, a mit nemcsak annak a körülménynek tulajdonithatunk, hogy minden új intézmény meghonosítása nehézségekre, ellentállásra talál, hanem annak is, hogy gyakran oly tanító kezébe teszik le a sok felelősséggel járó tornatanitást, a ki — lehet — igen jó tornázó, de hiányával lévén a szükséges pedagógiai és embertani ismereteknek, többet ront, mintsem használ, minek azután az a következménye, hogy ott is, a hol a tornázás mint rendes és kötelező tantárgy szerepel, a szü-

lők, s mi több, az orvosok és tanárok is ellenséges érzéssel viseltetnek irányában.

Ezen az állapoton azonban igen egyszerüen azáltal lehet segíteni, ha a tornatanítók szakszerű kiképeztetésére több gondot fordítunk. Sokkal bajosabb amaz előítéleteket megszüntetnünk, a melyek a nőtornázás jelentőségének megismerését gátolják.

Ha igaz, hogy csak az a nevelés helyes és észszerű, mely összhangzatos és minden oldalú, mely a nevelendő egyénnek minden erejét, tehetségét fejleszti, mely sem a testet, sem a szellemet nem hanyagolja el: akkor a nőnemre nézve a tornázásnak époly fontosnak, nagyjelentőségűnek és szükségesnek kell lennie, mint a férfinemre nézve. Mert hiszen a nőknek is van izomrendszerük csontvázuk, tüdejük, miért tegyenek hát kivételt? Avagy hihető-e, hogy a női test oly szervezetű, hogy az csak amúgy önmagától, ápolás, gondozás nélkül fejlődik éppé és erőssé, míg a férfi teste különös gondot igényel? Hiszen épen ennek ellenkezőjére tanít minket az anthropologia, a somatologia. Ez azt mondja nekünk, hogy a női test szervezete oly finom és gyengéd természetű, hogy különösen reá nézve válhatik csakhamar káros befolyásúvá a házi csendes, ülő életmód. Már 1780-ban panaszkodik dr. Frank «*System einer vollständigen medicinischen Polizei*» czimü munkájában, hogy «a divatosan nevelt nő a legcsekélyebb mozgásnál is érzi a beteg ember minden baját: szívdobogást, nehéz lélegzést, reszketést és fáradtságot. A folytonos ülés és az izmok tétlensége okozzák, hogy az életnedv nem hatolhat a test összes részeibe; s innen származik amaz úri, halálsápadt arczszín, melyet városi szépeinken észlelhetünk.

Az ilyen nevelés befolyása a közegészségre egyike a legkárosabbaknak, s itt gyökeredzik azon leverő tapasztalás, hogy a halálozási esetek a társadalom emez osztályában (a gyermekeknél) oly gyakoriak.»

Bürow Julia «*Ueber die Erziehung des weiblichen Geschlechtes*» czimü művében így nyilatkozik: «. . . . Minden embernek, legyen az nő vagy férfi, szüksége van a testi egészségre, ha a maga és embertársai iránti kötelességeinek eleget akar tenni. Azért elég

különösnek látszik, hogy korunk női nevelése úgyszólván szándékosan alá akarja azt (az egészséget) ásni.

A sápkór, eme betegség, mely minden évtizeddel tovább terjeszkedik; a ferde növésű, elnyomorodott leányok borzasztó száma, a fogak és a haj korai elvesztése a nőnemnél: ezek a mi szűk leányiskoláink s amaz esztelen mániának következményei, hogy leányainkat szoros ruhában való ülve dolgozásra kényszerítjük. Hogy ezen torturának, melyet gyermekeinknek kiállaniok kell, a leányokra károsabb befolyással van, mint a fiúkra, ennek két oka van.

A női test csontjai finomabbak, lágyabbak, mint a férfiuéi; tehát helyükből könnyebben kimozdíthatók. A fiúk ruhája nem akadályozza a lélegzést és vérkeringést úgy, mint azt a leány szűk ruhája teszi.»

Sok szülő és nevelő a nőtornázást a táncztanítás által helyettesíti. A táncz jelentősége régibb és újabb orvosok által el volt ismerve, a mennyiben az a kellő mértéket s a természetszerűséget meg nem haladja. De mindamellett a táncz, mint testgyakorlás, csak egyoldalú, s nem eredményezi a test szervezetének összhangzó fejlődését, a mint azt a raczionális nőtornázás által elérjük. Jó tornatanítás a táncztanítás legjobb propedeutikája, mely utóbbinak helytelen vagy korai eszközlése a nevelés szempontjából némi aggodalmat kelthet bennünk, a mit *Rudolphi Karolin* «*Gemälde weiblicher Erziehung*» czimű művében így fejez ki: «Nem elég, hogy a tánczmester értse a mesterségét, értenie kell annak helyes közlését is. Sehol sem szűnnek annyira meg a gyermekek gyermekek lenni, mint a táncztanításnál. Ha itt nem bánnak velük mint gyermekekkel, ha ártatlanságukat és elfogulatlanságukat itt nem respektálják, úgy gyakran nehány óra alatt vesztjük el 11—12 évi gondosságunk díját. Nemcsak a hiúság fejlődik itt, hanem oly érzelmek és fogalmak is, melyekről azt akarjuk, hogy még néhány évig szunnyadozzanak.»

Igen érdekes, a mit Gutzkow «*Unterhaltungen*» czimű lapjának angol tudósítója az angol magasrangú nők testi neveléséről mond. A kis angol arisztokrata lány születésénél csak olyan mint

más emberek gyermekei. A kis baby kap egy kemény ágyacskát, paplannal betakarják, pehelyvánkosról mitsem tud s tagjait szabadon mozgathatja. Sehol sem szorítják össze. Az első szabály, melyet a dada szivére kötnek: a gyermeket sohase tartsa karjain *függélyesen*. A hátgerincz, az embernek ezen csak lassan fejlődő része, még nem elég erős, hogy a fej támaszául szolgálhasson. Annak idő előtti függélyesen való tartása sok esetben görbüléseket eredményez. A gyermek vízszintesen fekszik a maga ágyacskájában s az ápolónő karjain, csak 4—5 hónappal születése után engedik meg, hogy azt felegyenesítse. Époly kevéssé biztatják később a járásra. Üljön, henteregjen ott a szőnyegen s próbálgassa lábacskáit, ha ereje engedi. Az a türelmetlenség, mely a gyermeket idő előtt való állásra és járásra kényszeríti, hiányzik az angoloknál. A gyermeket születésétől fogva mindennap fürösztik, még pedig *hideg* vizben. Az első évtől kezdve a gyermek naponta csak háromszor étkezik, s eme szabály oly megdönthetetlen, hogy alig van gyermek, melynek eszébe jutna a megállapított időn kívül is kérni. Reggeli után 2 óráig a szabadban van, azután aluszik; az egész délutánt ismét a szabadban tölti. Az arisztokrata gyermekek kis koruktól fogva kivágott s rövid újjú ruhát viselnek. Mihelyest a gyermeknek a nappali álomra szüksége nincsen, reggeli sétája után földre fektetik, hol egy óra hosszat kinyujtózva fekszik, hogy az izmok ruganyosságukat visszanyerjék.

Ha a leány naponta kétszer hosszú sétát tesz, tánczolni tanul, egy óráig a földön fekszik, úgy akkor kevés időt nyer a tanulásra. De azért ott marad 18 éves koráig az iskolaszobában, hol görbén vagy ferdén sohasem szabad ülnie; ha ír, nem szabad fejével a kézig lehajolnia. «Gyermekem csak egyszer nő» — mondja egy angol anya — «azért neki semmi sem fontosabb ama szemnél, mely gyermekemet növésének ideje alatt megőrzi. A többit később pótolni lehet.»

Sajnos azonban, hogy a praktikus angol nem talál általános követésre; sürgetni, igaz, mindenütt sürgetik, de hogy az igét, az eszmét meg is valósítsák, arra, a megszokás nyügei által visszatartva, nem szánhatták el magukat még abban az országban sem,

melyet a rendszeres tornázás hazájának ismerünk. Elmélkednek, beszélnek, írnak a dologról, de a tettekkel adósok maradnak. A gyakorlat nem ér az elmélet nyomába. Ime egy példa.

E tárgyban a felvilágosodott közleményt találóan fejezik ki dr. Richter H. E. a gyógyászat drezdai tanárának következő szavai («Ueber die weibliche Schönheit vom turnärztlichen Standpunkte»): «Vernachlässigte Körperübung ist eine der Hauptquellen weiblicher Unschönheit und jedes Frauenzimmer hat die Verpflichtung, so lange sie lebt, die stete Uebung und Ausbildung ihrer Muskelkräfte sich angelegen sein zu lassen. Und damit beantwortet sich auch von selbst die Frage, welche man so oft aus zweifelndem Munde zu hören hat: «Sollen denn die Frauenzimmer auch turnen?

Wir wären in Verlegenheit, diese Frage zu beantworten, wenn unser Turnen noch dasjenige wäre, was es vor zehn Jahren war, was es an manchen Orten noch jetzt ist, nämlich eine Anzahl von Kunststückchen an Reck und Barren, mehr mit Rücksicht auf Kraft als auf Schönheit und Grazie ausgeführt. Aber die neuere Zeit hat das Turnen besonders in denjenigen Richtungen, wo es auch für Schwächliche, Gebrechliche und für Frauen anwendbar und heilsam wird, ungemein vervollkommnet, so dass jetzt für jedes Alter, für jedes Geschlecht die geeigneten Uebungen angewendet werden können. Namentlich hat das neuere Mädchenturnen durch Einführung des neueren (Spiess'schen) System's immer mehr gelernt, das kräftigende und geschmeidige Element der Körperübungen mit dem gefälligen und verschönenden zu verbinden, und das Turnen so vielseitig und besonders für die Zwecke der Heilkunde und der edleren Erziehungskunst anwendbar zu machen. Wenn man uns also mit der Frage kommt: «Sollen denn die Mädchen und Frauen auch turnen?» so beantworten wir, *gestützt auf wissenschaftliche Ueberzeugung* und auf die durch eigene Anschauung gewonnene Erfahrung, immer wieder: «Lasst sie turnen! Turnen macht schön».

Ez az elmélet. Ez a gyakorlat?..

Burow Julia már említett művében négy tanórarendet közöl

annak feltüntetésére, hogy a leánykákat mint erőltetik meg szellemileg, a nélkül, hogy a testre is kellő gondot fordítanának.

1. Egy 14 éves arisztokrata leánykának a tanórarendje — beleértve az előkészülésre és zongoragyakorlásra szánt időt is — hetenkint 45 órát tüntet fel, melylyel szemben 1 órai tornázást, 2 órai tánczolást és egy órai délutáni sétát találunk. De ez még hagyján.

2. Egy a felsőbb körökből való leánykának óratervében 38 heti tanóra mellett (ide nem számítva a készülésre szükséges időt) egyetlen egy a testi üdülésre szánt órát sem találunk.

3. Egy nyilvános polg. leányiskola I. osztályába járó növendék óratervében 36, és egy magánintézetében ugyanannyi heti órát látunk megszabva — tornázás, tánczés séta nélkül.

Akármely pályára lépjen is a nő; kényszeríttessék bár a férfival versenyt futni az élet rögös pályáján (mitől őt, fájdalom, a megélhetés kérdése egyre ritkábban kiméli meg), mindig fen fog maradni a nőnek amaz eredeti rendeltetése: feleséggé, anyává, azaz a szó legnemesebb értelmében véve nővé lenni, ama magát feláldozó, másoknak, élő másokért magát feláldozni tudó nővé, kit Göthe «Hermann és Dorothea» czimű költeményében oly gyönyörűen festett:

Dienen lerne bei Zeiten das Weib nach ihrer Bestimmung,
Denn durch Dienen allein gelangt sie endlich zum Herrschen,
Zu der verdienten Gewalt, die doch ihr im Hause gehöret.
Dienet die Schwester dem Bruder doch früh, sie dienet den Eltern,
Und ihr Leben ist immer ein ewiges Gehen und Kommen,
Oder ein Heben und Tragen, Bereiten und Schaffen für Andre.
Wohl ihr, wenn sie daran sich gewöhnt, dass kein Weg ihr zu sauer
Wird, und die Stunden der Nacht ihr sind wie die Stunden des Tages
Dass ihr niemals die Arbeit zu klein und die Nadel zu fein dünkt,
Dass sie sich ganz vergisst und leben mag nur in Andern!
Denn als Mutter fürwahr bedarf sie der Tugenden alle.

És ha a nőnek oly terhes végezni valóik vannak, a mint azokat Göthe ecseteli, úgy a női nevelésre vonatkozólag igazat kell adnunk Rousseaunak: «La delicatesse n'est pas la langueur et il ne faut pas être malsaine pour plaire!»

Bánfi János.

KÖNYVISMERTETES.

I.

Iskolai Magyar Nyelvtan, mondattani alapon. Irta Dr. *Szinnyei József*, egyetemi m. tanár. — I. rész, a középiskolák első osztálya számára. Budapest, 1884. Akadémiai könyvkereskedés (Knoll Károly és társa). 100 lap. Ára ?

Mióta Simonyi magyar nyelvtana (1877.) megjelent, minden tankönyvírási versenyünk mellett is némi nyugalom látszott beállani középiskolai magyar nyelvtanaink termelésében. A régibb iskola emberei belátták, hogy álláspontjukat sok tekintetben meghaladta a tudomány fejlődése, s bár az új irányt nyiltan elfogadni vonakodtak, a régihez való ragaszkodásukat mégsem bizonyították azzal, hogy a régi irányban való tovább termelést folytassák. Másrészt az új irány emberei is csendesen viselték magukat a termelés terén, mert belátták, hogy Simonyi grammatikájának tudományos alapelvei olyanok, a melyeket újakkal megdönteni se nem tudnak, sem egyáltalában szükségesnek nem tartanak. Némelyek megkisérlették a két irány egyesítését az által, hogy régebbi, az iskolákban nagyon elterjedt nyelvtanaik berendezését és lényegét meghagyván, egyes részletekben elfogadták és bevitték könyveikbe a nyelvtudomány haladásának némi eredményeit. Ilyen átalakításon ment által pl. *Ihász* magyar nyelvtana, melynek későbbi kiadásait előbb maga a szerző, majd a 21. kiadástól fogva *Majer Alberik* tanár javítgatta a most mondott módon.

A nyelvtan-irásunkban beállott eme szélcsendet a legújabban némi mozgalom váltotta fel. E mozgalom inkább negativ mint pozitiv irányúnak, inkább romboló, mint teremtő szelleműnek látszik, a mennyiben új elvek kitűzése nélkül egyedül a Simonyi nyelv-

tanainak teljes elítélését tűzte ki czéljául. Nagy kár, hogy e harczot a támadók inkább csak szenvedélyességgel, mint az iskolai tanítás javítására czélzó komoly törekvéssel folytatták, mert különben annak a sok tinta- és papiros-fogyasztásnak inkább lehettek volna számbavehető eredményei. A javítgatásra mindig szükség van, s a jó is megtűri, sőt időnként meg is kívánja a javítást, a tökéletesbítést. Simonyi nyelvtanaiban is kétségkívül van, még pedig sok mindenféle javítni való, különösen a tananyag kiválasztása és módszeres tárgyalása tekintetében. Ez utóbbi szempontból a szerző maga is javítgatta nyelvtanainak újabb kiadásait, azonban gyökeresebb átalakítás nélkül.

A napokban egy új magyar nyelvtan (illetőleg a teljes nyelvtannak csak első része, melyet azonban a második gyorsan fog követni) hagyta el a sajtót, *Szinnyei József* fiatal tudósunk tollából; mely munkájával a szerző, úgy látszik, eléggé jól rátalált a szeg fejére. Szinnyei, mint finnista, nagyon természetes, hogy teljesen azon tudományos alapon áll e munkájában, mint a melyen Simonyi; de munkája mégis haladást jelez iskolai magyar nyelvtanaink irodalmában. E haladás abban áll, hogy a szerzőnek sikerült közelebb hozni a tudományos anyagot az iskola, s különösen az alsóbb osztályok tanulói lelki fejlettségének — színvonalához. Ezt a sikert elérte a szerző az által, hogy 1. kellőleg megválogatta a tananyagot, kihagyván sok oly részletet, melyet nem talált alkalmasnak az alsóbb osztálybeli tanulók felfogásához; 2. az így megrostált és egyszerűsített tanítási anyagot igyekezett lehetőleg világosan s könnyű stilussal előadni; 3. a szabályok lehozásához nem példánymondatokat, hanem apróbb elbeszéléseket használ: állatmeséket, népmeséket, nehányat a magyar ősmondákból s egy pár görög történeti mondát. E szerint Szinnyei nyelvtana terjedelem tekintetében kisebb, mint a Simonyié; mert, ha lapjaik száma majdnem egyenlő is, a Szinnyeiében az egésznek mintegy harmadát az olvasmánydarabok képezik. Épen alkalmas rövidítés és egyszerűsítés az örökös túlterhelési lárma korában!

Szinnyei grammatikája tehát, mint látható, csupán didaktikai szempontból mutat föl haladást s újításokat. A könyvecske beosz-

tása jóformán összeesik a Simonyiéval; minek oka abban keresendő, hogy mind a két könyv a középiskolai tantervet s a meglehetősen részletezett «utasításokat» követi. Új műszavakkal sem zavarja Szinnyei az iskolai tanítást, mint némely iskolai könyv iró, a ki minden áron eredetiséget vadász. Ezen mindenképen újíthatnámsággal szemben inkább bizonyos józan konzervativizmus jellemzi e könyv íróját. Pár új elnevezést különösen csak a határozók felosztásánál használ, miáltal a szerző bizonyosan a Kármán-Simonyi-féle nem teljesen kielégítő rendszeren akart segíteni. Igy használja a *képes helyhatározó, társ-, eredmény-, mértékhatárzó* elnevezéseket, a nélkül azonban, hogy ezzel Simonyiék felosztásának homályába kellő világosságot tudott volna önteni. A határozó szót *határozónévnek* nevezi; ez talán valamivel szabatosabb, de amaz sem rossz. Az igeragozásnál az igető mellett *módtöreket* vesz föl, mi kétségkívül a tanításnak világosabbá tételére szolgál; csakhogy mármost ehhez képest a «módjelek» helyett következetesen *módképzőket* kellene mondani. Az a hangtani magyarázat, hogy a *tegyek, legyek* stb. alakokban a *gy* hang *v* + *j*-ből lett, inkább visszaesés mint újítás.

Föntebb a rövidséget e könyvecske egyik jó oldalának mondtam; meg kell azonban jegyeznem, hogy pár helyütt e rövidség a világosság rovására esett. Ilyen pl. az 1-ső lapon ez a szabály: «A szónak tagjait szótagoknak nevezzük.» A mellett, hogy az efajta szóértelmezés semmit sem világosít a dolgon, mert nem mond többet a puszta névnél, — hiába keressük itt annak megmagyarázását, hogy miképen osztjuk hát a szót tagokra? — A 9-ik lapon a határozók így vannak definiálva: «A *hol? hová? milyen állapotban? mikor? mivel? hogyan?* kérdésekre felelő mondatrészek helyet, állapotot, időt, eszközt, módot fejeznek ki, és az ilyeneket *határozóknak* nevezzük.» De hát *miért* határozóknak? fogja kérdezni az a gyermek, a kinek csak egy kissé is logikus nyomon jár az esze. — A 16. lapon az *egy* számnév és az *egy* névelő megkülönböztetésénél nem ártott volna világosság okáért a hangsúlybeli különbséget is felhozni. — Ép így nem világos a 46. lapon a főnév és főnévi igenév megkülönböztetése; a 60. lapon a *képes beszéd*

értelmezése; a 62. lapon minden bebizonyítás vagy magyarázat nélküli kijelentése annak, hogy «a *gyanánt* képes helyhatározó névutó». Én azt hiszem, hogy a «*gyanánt*» helyről sohasem mondható; hogyan lehetne tehát *képes hely*határozó?!

Fölemlítek még nehány helyet, a hol a felosztás kevéssé logikus volta zavarólag fog hatni a tanításra. A 6—7. lapon a mondatok különböző fajairól van szó. Ebben a fölosztásban egymás mellé vannak rendezve *az értesítő-, a föllkiáltó-, a kérdő-, az óhajtó-* és *a fölszólító mondatok*. A dolog természete szerint csak az értesítő és kérdő mondatok szorozhatók egymás *mellé*, s a másik három faj az értesítő mondatnak *alá* rendelendő. Az is különös, hogy ezen fölosztás megmagyarázása után ilyen szabály következik: «Ötféle mondatot ismerünk tehát, és ezek: 1. az «értesítő» stb. ötféle mondat. Ezt aztán nyomban követi az állító, tagadó és tiltó mondatok fölvétele és értelmezése, s nehány lappal alább a puszta, összetett, összevont, hiányos, fő- és mellékmondatok elsorolása. Tehát mégis csak «ötféle mondatot» ismerünk?! Meglehetős zavaros az állapothatározók tárgyalása is. Szerzőnk ezeket *képes helyhatározóknak* nevezi. Ez elnevezés szerencsés, bár nem új, mert ha könyvekben nem is, de némely iskolában használták már előbb is. Csak az a baj, hogy ez elnevezéshez képest nem dolgozta át a szerző az állapothatározók tárgyalását. Ha mindezt, a mit Simonyi nyelvtana szélesebb értelemben állapothatározónak nevez, a képes helyhatározó név alá foglaljuk: mit teszünk akkor a *val, vel, — stul stül* ragos állapothatározókkal, melyeket Szinnyei külön névvel társhatározóknak *is* nevez, vagy a *va ve* képzős határozó igenevekkel, a melyek helyet semmi körülmények közt sem jelentenek? Erre nem ad feleletet Szinnyei nyelvtana, bár a kérdés föltevésére az ő nyelvtana alkalmat szolgáltat. Általában véve ki kell jelentenem, hogy az *állapothatározók*, továbbá az *igeidők* elnevezése és tárgyalása képezi e nyelvtannak gyenge oldalát; e részekkel szerzőnk csak növelte a zavart, melyben középiskoláink nyelvtanítása szenved.

Még a helyesírásra vonatkozólag kell pár szót szólanom. Kár, hogy itt nem követi a szerző föntebb helyeselt konzervativ

eljárását, sőt azokhoz az újítókhoz csatlakozik, a kik még iskolai kézikönyvekben sem tartják meg az Akadémia helyesírását, hanem azzal szemben a maguk egyéni meggyőződését akarják belevinni a magyar ortográfiába. Annyira nem megy ugyan mint Simonyi, a ki tanulók számára írt nyelvtanában vitázik az Akadémiával, hogy megdöntse annak egyik-másik helyesírási szabályát; hanem mégis önkényesen jár el nehány hang és szóírásában. Így Szinnyei a *c* és *dzs* jelzést tartja és tanítja helyesnek, s mellette csak megemlíti az Akadémia szerinti írást, a *cz*-t és *ds*-t; azután «külömben»-t ír «különben» helyett, továbbá *éppen*-t és *miképpen*-t *épen* és *miképen* helyett. Ha el akarjuk kerülni azt, hogy a magyar helyesírás tanításában ne legyen örökös Bábel: le kell mondania az isk. nyelvtan írójának az egyéni tetszésről, s *hűségesen* ragaszkodnia a normativumhoz, az Akad. helyesírási szabályaihoz; sőt a mennyiben egyes szók tőbeli hangjainak miként írására e szabályok nem terjeszkedhetnek ki: ezek leírásában az iskolai tanításnak követnie kell az akadémiai Nagy szótárt. Csak így leszen lehető a szükséges egyformaságot behozni a helyesírás iskolai tanításába s ezáltal közéletbeli használatába is. Az írás ép úgy megkívánja az egyformaságot mint a mértékrendszer! S a különböző nemzetek helyesírásában általában nem az ész-okok a határozók, hanem a megegyezés.

Ezen, egyes részletekre most elmondott megjegyzéseim azonban nem döntik meg az egész könyvre föntebb kifejezett itéletemet, mely szerint én didaktikai tekintetben haladást látok Szinnyei magyar nyelvtanában. Bár e könyv sem a polg. iskolák, sem a képző intézetek tantervéhez nem alkalmazkodik, s bár a fogalmazási gyakorlatokra, melyek pedig polgári iskolákban oly lényegesek, épen semmi gondot sem fordít, s így polgári iskolák számára egyenesen nem ajánlható: mégis helyénvalónak tartottam bemutatni olvasóinknak, mint oly munkát, a melyet a magyar nyelvtan tanítói haszonnal lapozhatnak át, s esetleg jobb hiányában, tankönyvül is bevehetnek.

II.

Dalok, Regék, az ifjuság számára. Irta *Posa Lajos*. Jankó János rajzaival. Szeged, 1884. Kiadja Burger Gusztáv és társa. 8-adr., 103 lap. Ára?

Ifjusági irodalmunk úgy prózai, mint költői, eredeti és kitünő művekben meglehetős szegény. Tehetségesebb íróink nem igen akarnak vagy tudnak leereszkedni a gyermekvilág észjárásának naiv álláspontjára: nem pedagógusok; pedagógusaink pedig, kik újabban czélúl tűzték ki ifjusági irodalmunk művelését, nem költők. Különösen áll ez a szegénység az ú. n. *gyermekversekről*. Ha beletekintünk egy-egy népiskolai olvasókönyvbe, melyekbe pedig gondosan vannak összeválogatva az irodalmukban találtató legjobb gyermekversek: azt fogjuk tapasztalni, hogy az ily verseknek felénél több fordítás, másik felének nagyobb része lelketlen rímpengetés, s csak egy pár darabra bukkanunk olyanra, melyről elmondhatjuk: ez valódi költői ihletés alkotása. Pedig az a kis iskolás gyermek öntudatlanúl is milyen jó kritikus; mily kedvetlenűl s csak a kötelességérzet parancsszavára tanúlja be az olyan verset, mely nem az ő nyelvén van elmondva, mely nem szól az ő szívéhez; s mily könnyedén, sokszor egészen maga jószántából tanúlja meg az igazi jó gyermekverset.

Mióta költészetünk a népies elem fölvétele által felfrissült, azóta az ily gyermekversekre is rájöhetett volna a bővebb termés ideje. A népies költemények és a gyermekversek közös forrásból erednek: abból a költői lélekből, mely még naiv álláspontón van, vagy le tud ahhoz, mint műköltő is, ereszkedni. A műköltőt különösen a népköltészetnek, s ennek egyik részének, a néptől eredő gyermekversikéknek tanúlmányozása képesítheti arra, — ha szivében különben is meleg érdeklődés van a gyermekvilág iránt, — hogy hozzá tudjon férni a gyermek szivéhez. Innen van, hogy jelen költőink között épen az, ki népköltési gyűjtemények összeállításával is foglalkozott, irt legtöbb igazi jó gyermekverset. *Gyulai Pált* értem, ki népmeséknek költői alakban való feldolgozásával egészen új irányt indított meg e téren, s kinek gyermekversei, bár iskolai olvasókönyvekben eléggé elterjedtek, mégis kár, hogy

külön az ifjuság számára összegyűjtve nem jelentek meg a könyvpiaczon.

Gyulai Pál után költőink ifjabb nemzedékéből *Pósa Lajos* az, ki nagyobb számú költeményt írt az ifjuság számára is, mint ezt az itt ösmertetett s mostanában megjelent kötet verse bizonyítja. Pósa nem tartozik azon fiatal költőink közé, kiknek költészetét Arany János kozmopolita költészetnek nevezte. Pósa, ki különben is a nép köréből emelkedett ki, élénk érzékkel bír a népies iránt, s kivált dalaiban sokkal inkább eltalálja a népies hangot és sokkal határozottabban törekszik arra, mint kortársainak legnagyobb része. Kár, hogy költészetében olykor a Schopenhauer-féle világgyűlöletnek is hangot ád, mert ez már messze távolítja azon iránytól, melynek művelésére hivatása van. Népies iránya, egyszerűbb érzései, kisebbszerű tárgyak iránt is őszinte érdeklődése alkalmassá teszik őt arra, hogy a magyar gyermekvilágnak s a magyar ifjuságnak is költője legyen, s irodalmunkban egy elhanyagolt, bár igen fontos tért művelés alá fogjon.

Most megjelent kötete 42 költeményt tartalmaz, melyeknek egy része kisebb, más része nagyobb korú gyermekekhez szól, és mindegyike, általában véve, elég jól eltalálja a kellő naiv hangot. A költő *dalok-* és *regék*-nek nevezi őket, bár dal alig van köztük egy pár; elbeszélés a legnagyobb rész, melyeknek tárgyát a költő vagy saját képzeletéből, vagy a nép költészetéből, vagy a történetből merítette. Az elbeszélések legtöbbjében erkölcsi tanúság s szívképző irányzat van. Van egy pár olyan is, a Pósa műfaja, mely egy nagyobb eseménynek csak egy vonását adja elő, hogy abból képzeletünkkel magunk alkossuk meg az egészet. Ilyen pl. «A rab» a 46. lapon. Az elbeszélések közt legsikerültebbnek tartom azt az ötöt, mely népmesékből van átdolgozva olyanformán, mint a hogy Gyulai is tette. Ezek a következők: «A kóró és a kis madár.» «A kis kakas, meg a török császár.» A furgangos czizmadia.» «Szent Péter.» A «Kaczor király.» Mutatványúl hadd álljon itt ebből egynehány sor:

«Miákolt a macska éhen
Kert alatt, a falu végen.

Híd mellé ült szomorúan;
Hát egy róka vala túlnan,
Szőrös arczát czirógatta.
Lompos farkát lelógatta.

Macska neki ugrott mindjárt,
Jobbra himbált, balra czimbált,
Játszadozott a farkával,
Mindenféle mórikával.

Róka retten... macska szeppen...
Megfordúlnak mind a ketten.
Róka soh'se látott macskát,
Macska soh'se látott rókát.
Egy se tudja: ki kicsoda,
Reszketnek mint a kocsonya.
Nézték egymást egy darabig,
Azt mondják, hogy három napig

Végre is a róka szólal
Alázatos, nyájas szóval:
— Ugyan kérem, már megkérdem,
Ki az úr, ha meg nem sértem?
Miféle a nemzetsége?
Pogány-e vagy keresztyén-e?

— Én vagyok a Kaczor király!
Jaj annak, ki velem kiáll!» stb.

Ilyen kedves az «*Olgának*» czímű gyermek-idyll is, melyben «Pista bácsi» elősorolja a kis Olgának hozott ajándékokat:

Aranyos kis Olika,
Itt a Pista bácsika!
Gyere ide szaporán,
Pesti czukrot hoztam ám!
Hanem addig nem adok,
Míg egy puszit nem kapok.
Ne szaladj hát úgy előlem,
Hisz talán csak nem félsz tőlem?
Úgy szeretem én Olguskát,
Mint galamb a tiszta búzát.

Nézzed, nézzed, mi van itt!
Mutatok én valamit:

Tyűh, de kedves kis baba!
Ép olyan mint Olika.
Szája piros, szeme kék,
Ugy-e bizony, hogy ez kék?
Nem adnám egy világért,
Csak a kicsi Olgáért.

Megmutogatja aztán a bácsi Olgának a skatulyát, melyben katonák vannak, aztán az órát, aztán a képes könyvet, s azzal végzi a beszédet:

Nincsen ilyen senkinek,
Olcsón adom, megveszed?

... Nincs pénze az anyácskának?
Csókért adom Olikának.

Csak ebből a nehány sorból is láthatjuk, hogy Pósa oly író és költő, a ki *tud a gyermekek nyelvén beszélni*. Meg tudja válogatni tárgyait, előadása természetes, hű az élethez, nyelve tiszta magyar, s olyan, melyen a gyermekekhez szoktunk beszélni; költői technikája biztos és könnyed. Le tud szállni a gyermekekhez, s mégis fölemeli őket költészetével.

Pár helyet azonban mégis kijegyeztem, a hol, úgy látszik, kiesik abból a hangból, melyet rendesen oly jól eltalál. «A Bujdosó Levente» című költeményben Béla királyfinak a pomeráni herczeggel való párviadalát beszéli el. A hang egészen népies, azonban Béla királyfi fenséges alakjához mégsem illik, hogy így beszélteti a pomeránival:

«No várj, megtanítlak keztyűbe dudálni,
Hogyha épen oly nagy benned a kurázsi.»

János vitéz beszélhetne így a generalisával, de nem egy királyfi azzal a herczeggel, a kivel párbajt akar vívni. Ez már túlzása a népiesnek. S hogy illik aztán ezzel össze az a nagyon is *irodalmi* hang, melyen nehány versszakkal alább ezt mondja:

«Megnevezi magát, hogy ő Béla, *névleg*»?

Ép így kirí a «Kaczor király» elbeszélésnek népmesei hangjából ez:

«Ki is az a Kaczor király,
Kiről a *hír úgy trombitál!*»

Vagy a «Furfangos Czizmadia» meséjéből az ilyen sorok:

«Nos tehát *a szőnyegen*
Forgó majszt'ram eltökélte» stb.

Másutt: «Csalfa volt az ajtónálló;
Szegényeket borotváló.»

Alább: «Támadt egy jó,
Messzevágó.
Aranyos szép gondolatja.»

Alább: «Megszámolni alig birta,
Neje bámult, *mint a birka.*»

Ezt a hasonlatot csak gúnyos megrovás alkalmával használja a nép, de itt arról nics szó.

A «Hajdan kor» című költeményben, mely népies, de nem épen ifjusági mű, — nem értjük, minő sorrendje a történteknek az, melyet a következő négy sor a honfoglaló magyarokról ekkép ád elő:

«Csorgatta vérét a
Had Pannoniáért,
Míg örömrivalgva
Kárpátok alá ért.»

De ezek csak ritka kivételek. Pósában megvan a tehetség, s csak még egy kis gondosság kell hozzá, hogy ifjusági irodalmunknak meglehetősen parlag mezejét sikeresen mívelje. Reményljük s óhajtjuk, hogy nemsokára a mostaninál még terjedelmesebb s tökéletesebb kötettel ajándékozza meg a hozzá már most is ragaszkodó gyermekvilágot, s a magyar irodalmat! Olvasóink becses figyelmébe pedig addig is a legmelegebben ajánjuk a jelen kötet verset, melyet a kiadó vastag velinpapirra nyomatott, s melyet *Jankó* János hangulatos képei is díszesítnek. Ez mindenesetre oly könyv, mely erősen kiválik a *csak* szemre való s kiadói üzletből keletkező ifjusági olvasmányok közűl, melyek félelmesen kezdték elárasztani utóbbi években a karácsonyi könyvpiaczot. E könyvet a nevelők, mint tartalmas és jó magyar nyelven irott költői művet ajánlhatják a gyermekeiket valami értékessel megajándékozni óhajtó szülőknek.

Komáromy Lajos.

KI LEHET GYERMEKÁPOLÓNŐ?

«Az ember az Isten képmása, a teremtés ragyogó koronája; mint gyermek angyal, mint férfiú tevékeny s áldást osztogató magasabb lény, mint aggastyán bölcs orákulum; mint hajadon kedves gráczia, mit hitves szenvedéseket enyhítő és gondokat elűző géniusz, mint anya pedig istenség a szeretetben.»

Nézd meg azt a kedves kis teremtést ott a bölcsőben, nézz örömtől ragyogó szemébe, ha anyja enyeleg vele, nézd azt a könyekre, örömkönyekre indító mosolyt, mely a kis angyal ajkain ül s látni fogod amaz isteni szikrát, melyet a nevelés által éleszteni, növelni lehet és kell, hogy a gyámoltalan kis lényből ember legyen, ember a szó nemesebb értelmében.

Nevelés által?

Igen, az által. *Kant*, a nagy filozófus, azt mondá: «Az ember az egyedüli lény, melyet nevelni kell; ő csak nevelés által válhatik emberré; ő nem lesz más, mint a mit a nevelés belőle csinál». *Rousseau* azt állítja, hogy «nevelésünk első leheletünkkel kezdődik, hogy a mi dajkánk első nevelőnk is». *Jean Paul* «Levánájá»-ban olvassuk: «Ha a léleknek mindama fogyatkozásait és hibáit, melyeket a neveléssel a gyermek szívébe beplántáltak, testi szemeinkkel úgy láthatnók, mint látjuk a lábtörést vagy más testi sértést, akkor borzasztó látványt nyujtanának a mi ivadékaink!»

Az első nevelés fontosságát el kell ismernünk. Épen az élet első éveiben kell a gyermekek külső és belső érzékeit gyakorolni és fejleszteni. És hogy erre, t. i. a gyermek testi, lelki és kedélyi fejlődésére a dajkának (száraz dajka) a legnagyobb befolyása van, azt talán nem is kell bizonyítgatnom. A gondos anya nem is adja

legféltettebb kincsét míveletlen, tapasztalatlan és durva cseléd kezébe, hanem, ha maga nem lehet mindig körülötte, jól megválogatja azt, a kire gyermekét bízza. Hallom sokaknak ellenvetését és a mentegetőzés hangjait, hogy nincsenek megbízható gyermekápolónők, azt kell megfogadni, a ki ajánlkozik. Magam is elismerem, hogy nincs valami nagy választék jó dajkákban; de azért azt hiszem, hogy egy kis fáradsággal, nem csekély óvatossággal mégis csak akadhatni olyanra, a ki kellő ellenőrizés mellett beválik.

Csak tudnunk kell, hogy mit akarunk s akaratunkban azután állhatatosaknak kell lennünk; mert az én nézetem szerint a baj nem is annyira az, hogy szükségletünket ki nem elégíthetnők, mint az, hogy egyáltalában kevesebb fontosságot tulajdonítunk ennek a dolognak, mint a mennyi jogosan megilleti. Elmondom, milyennek óhajtom azt a nőt, a kire kisdedeink első dajkálását bátran reábízhassuk, mert azt hiszem, hogy a kérdés elég fontos arra, hogy ne csak a magánkörök megbeszélésének és panaszainak képezze tárgyát, hanem a köznevelés szempontjából is ítélet alá essék.

1. A gyermekápolónő első és főkelléke a testi-lelki épség és tisztaság. Testileg legyen a dajka ment mindenféle bőrbajoktól, rosszszagú lehellettől, belső betegségtől és a kicsapongó élet jeleitől. Szeme legyen ép, hallása jó. Ne szenvedjen erkölcsi fogyatkozásokban sem: a ki hazudik, lop vagy csal és rágalmazni, pletykázni és czivakodni szeret; a kinek ravaszságra, irigykedésre és durvaságra van hajlama; a ki boszuvágyó és szemtelenkedő, az nem való gyermekek mellé.

2. A gyermek iránt való szeretet a második kellék. A mely dajka szereti a reá bízott kisdedet, az szívesen foglalkozik vele, nem resteli a fáradságot, nem veszti türelmét, jól érzi magát a gyermekek körében és szívesen játszik velök. Az ilyen nőnek a mi hibája különben volna is, könnyen leszokik róla a gyermekek iránt való szeretetből.

3. Nyájasság, engedelmesség és szerénység a harmadik tulajdonság, a melyet attól követelnünk kell, kit segédül fogadunk a

gyermekápolásban. E tulajdonságok ellentéte az engedetlenség, arczátlanság, dacz és durvaság. Az engedetlen és daczos cselédet az első sikertelen megintés után el kell bocsátani.

4. Kivánatos, hogy a dajka víg kedélyű, gyors és ügyes legyen, de a mellett ne legyen a megfontoltság hijjával sem. Sok derék cselédet azért nem lehet a gyermekek mellett alkalmazni, mert komor és kedvetlen.

5. Rendszeretet és tisztaság az ötödik kellék. A példa vonz. A gyermeket pl. szoktatni kell lefekvés előtt játékszereinek elrakására s hogy ebéd előtt és után kezeit megmossa stb. A gyermeket pedig tisztaságra és rendszeretetre csak az adott példával taníthatjuk.

6. Szükséges, hogy a dajka a míveltség bizonyos fokával rendelkezzék, hogy legalább is egy kis külső «csiszoltsággal» birjon. Az olyan leány, kinek hangja durva és rekedt, ki káromkodik, kinek járása otromba és beszéde hibás, nem lehet a gyermek ápolónője.

7. A csengő hang és jó zenei hallás sokkal fontosabb kellék, mint azt hinnők. A ki nem tud olvasni és írni, az még lehet jó dajka; de a kinek nincsen jó zenei hallása és kellemes hangja a beszédben, azt nem alkalmaznám dajkának és ha — talán a többi jó tulajdonságok miatt — mégis felfogadnám, az éneklést azonnal megtiltanám neki. A kit az isten szép, kellemes hanggal megáldott, az meg van áldva. A szülők kötelessége arról gondoskodni, hogy gyermekeikben az ég ezen adománya meg ne rontassék.

Bajos elhinni, hogy széles e világon egy oly tökéletes dajkát, mint a minőt én az elősorolt hét pontban leírtam, találhatnánk. Ha választanunk kell, akkor fontoljuk meg, melyik tulajdonságról lehet egyelőre lemondani, s melyik az, a melyet később talán — tanítás által — mégis elsajátíthat.

Csak egyre szeretném a gondolkodó anyák figyelmét még irányozni. A felvilágosodás századában élünk. A humanizmus diadalokat ül. Vannak nőegyesületek, vöröskereszt s rabsegélyző egyesületek és sok másféle jótékony egyesület; de oly egyesület, mely gyermekápolónők képzését tűzte volna ki feladatául,

tudtommal nincsen. Pedig anyag van hozzá az árva- és szeretetházakban, a szegény, vesztökre hagyott gyermekekben az utczákon. Ezeket az emberi társadalomnak megnyerni és a fentebbi czélnak megfelelően kiképezni: ez méltó volna a mai kor humánus, de egyúttal gyakorlati gondolkodásához, méltó nemeslelkű nőink társadalmi tevékenységéhez, mely már eddig is oly szép gyümölcsöket termett.

Mészl Gusztáv

ORVOSI VÉLEMÉNY
AZ ELZÁSZ-LOTHARINGIAI FELSŐBB LEÁNYISKOLÁKRÓL.

Lotharingia helytartója kiváló figyelmet fordít az iskolák egészségi viszonyaira s e végett orvosi szakértőkből bizottságot nevezett ki, mely nem rég a fiúiskolákra nézve adott igen figyelemre méltó véleményt. A bizottság mindenekelőtt az állam kötelességének mondja, hogy valamint a fiúk, úgy a lányok oktatásánál is a testi fejlődés fölött őrködjék, s e részben szigorú gondosságot gyakoroljon, hogy minden egészségrontó befolyás távol tartassék, «mert a fejlődő női fiatalság egészségbeli megkárosítása sokkal ártalmasabb a jövő nemzedékekre nézve, mint a férfi fiatalságáé». A vélemény ezután a penzionátusokra tér át; ilyen Elzász-Lotharingiában vagy 70 van, s a felsőbb és középrend franczia szokás szerint kiváló szeretettel küldé ezekbe leányait. A penzionátusokban észlelt visszásságok megszüntetése első sorban a szülők feladata; ne elégedjenek meg azzal, hogy leányaik vallásos nevelésben részesülnek, és jól tanulnak francziául és angolúl; hanem legyenek rajta, hogy a testi fejlődés érdekében nélkülözhetetlen egészségtani feltételeknek (tágas, jól szellőzött szobák; elegendő mozgás a szabadban stb.) elég tétessék. A szülők egyhangú kívánságának e részben nagyobb sikere lesz, mint állami rendeleteknek, melyek azonban szintén igen szükségeseknek mondatnak. A nyilvános felsőbb leányiskolák ellen szintén igen alapos panaszok hallhatók. A vélemény hibásnak mondja, hogy ezek az intézetek hasonló alapon emeltettek, mint a fiú-középiskolák s hogy a leányiskolai oktatás különleges czéljai, s kivált a női szervezet különbözősége eléggé figyelemre nem méltatott. A mi az első pontot illeti, a vélemény kifogásolja az oktatásnak túlságo-

san reálissá tételét, valamint azt, hogy a női modor és erkölcs fejlesztése nagyobbára kizáratott. E hiányokon segítve volna, ha a tudományos oktatásnak egy része szintén női tanerőkre bízatnék, kik növendékeiknek egyúttal a jó társadalmi szokásoknak és a finom női modornak mintaképéül szolgálhatnának. Ez azonban szükségessé teszi, hogy a nemes nőiesség kellékei a tanítónőképzőkben épen úgy ápoltassanak, mint a tudományos kiképzés. — A női organizmus különösségeire áttérve, a vélemény nagyon hibásnak és károsnak mondja azt az általánosan elterjedt nézetet, hogy a leányoknak kevesebb szükségök van a szabadban való mozgásra és testgyakorlatokra, mint a fiúknak. — Kiváló figyelmet igényelnek a leányok akkor, midőn a serdülő korba lépnek. Az iskolákban előforduló károsságok (rossz levegő és világítás, egészségtelen testtartás, túlhalmozás munkával) oly tényezők, melyek a serdülést gátolják és a jelenkorban oly iszonyú mértékben elharapódzó női betegségeknek magvait elhintik. Ezen korban az általánosan szükséges óvó intézkedéseken kívül még külön rendszabályok szükségesek; azonkívül csak női tanerők képesek a kérdésben levő folyamatoknak kellő figyelmet és őrizetet szentelni. A bizottság ezért azt indítványozza, hogy az egészségápolás ezen részére a tanítónőképzőkben külön órák fordíttassanak. A vélemény a beteges tüneteknek egész sorára mutat (sápkór, hisztéria, idegesség, vidtáncz, epilepszia), melynek keletkezése ok és idő szerint a serdüléssel van kapcsolatban, s mely azt bizonyítja, hogy a leányok e korban az iskolában kiváló gondban részesítendők. Még inkább iskolai betegségnek nevezhető a hátgerincz elferdülésének azon alakja, mely orvosi nyelven skoliozisnak neveztetik. Ez főleg rossz testtartásból keletkezik és leányoknál gyakrabban észlelhető mint fiúknál. A skoliozisz, ha idejében óvó intézkedések nem alkalmaztatnak, a legszomorúbb következményekkel jár a lélekzés, a vérkeringés és emésztésre nézve. A közvetlen okot az iskolai padok czélszerűtlen berendezésében kell keresni. A ferde háttól megkülönböztetendő a görbe hát, mely hirtelen felnőtt vagy rövidlátó gyermekeknél szokott mutatkozni, a felsőbb tüdők fejlődését gátolja és ezáltal a tüdősorvadás keletkezését

elősegíti. Az izomrendszer erősbítésén kívül szabadban való játszás és tornázás által ezen beteges tünetek fejlődése kivált a padok és asztalok czélszerű berendezése által gátoltatik meg, melyek a növendékek testi magasságához legyenek mérve és a test nyugvását természetes súlyhelyzetében tegyék lehetővé; ehhez járuljon a tanórák váltakozása a testtartás tekintetében, mozgás a szünetek alatt, lehetőleg szabadban. — A rövidlátás a felsőbb leányiskolákban épen oly mértékben terjed, mint a gimnáziumokban; a növendékeknek körűlbelől egy harmada rövidlátóan hagyja el az iskolát. E részben az általános óvó intézkedéseken kívül a női kézimunkákra kell figyelmet fordítani. A veszély kivált a finomabb munkáktól származik, melyek a fej tartós lesütését és a munkának szemhez közelítését teszik szükségessé. Hímzés, hárászkötés, szabás nem veszélyesek; több óvatosságot követel az egyszerű varrás (fehérrel fehéren); igen veszedelmes a tüzdelés és a finomabb stoppolás. A gépvarrásnál a kézzel hajtható gépek ajánlatosabbak, mint a lábbal hajtandók. A legveszedelmesebb kézi munka a finom hímzés, melyet a bizottság a tantervből kitörölendőnek javasol. A színes hímzést kivételesen megengedi, valamennyi kézimunka azonban teljes napvilág mellett gyakorlandó. — Igen megszivelendők a bizottság megjegyzései a női nem tornázására nézve, melynek terjedése az ildomosságra vonatkozó előítéletek és a női szépségről táplált hibás felfogások miatt még mindig akadályozva van. A legtöbb aggodalom alapja elesnék, ha a tornaoktatás női tanerőkre bízatnék. Helyes elvek szerint és a női szervezet különösségei tekintetbe vételével vezetett tornaoktatás a legáldásosabb hatással volna. A bizottság reá mutat továbbá a női öltözésmód hátrányaira s különösen a szűk fűzők és a czipők magas sarkainak kártékony hatását emlegeti, mely divatkinövések ellen az iskolában hatni kellene. — A tanórák számára nézve is nyilatkozik. Az ülve töltött heti tanórák, a 7. korévtől a 16. korévig, 18-tól 28-ig emelkedhetnek, melyekhez képest a házi munkaórák hetenként 6 fél órától 6 egész óráig emelkedhetnek.

Suppan Vilmos.

TANITONŐK MENEDÉKHÁZA.

HARMADIK KIMUTATÁS A VISSZAKÜLDÖTT TAG- ÉS ADOMÁNYGYŰJTŐ ÍVEKRŐL. *

Legutóbbi kimutatásunk óta 73 ív érkezett hozzánk, még pedig 17 ív terhelten, 56 ív üresen. A 17 terhelt íven a következő tagajánlatok es adományok foglaltatnak:

59. ív. *Gyűjtő: Schrader Friderika, tanítónő, N.-Váradon.* Schrader Friderika, Aberle Paulin, Rechtné Bauer Zsófia tanítónők *r. tagokul* 2—2 frt; *összesen:* **6 frt.**

88. ív. *Gyűjtő: Fizely Julia Újvidéken. U. az,* Fizely Sándor Kapnikbányán, Fizely Vilmos és Fizely Károly Selmeczbányán *r. tagokul 2—2 frt,* a gyűjtő *adományképen* is 1 frt: *összesen:* **9 frt.**

174. ív. *Gyűjtő: özv. Lakatos Jánosné Csik-Szeredán.* Nagy Leontin 50 kr, Reviczky Péterné 1 frt 50 kr, Novotny Mariska 2 frt, Özv. Lakatos Jánosné 10 frt *adomány; összesen:* **14 frt.**

196. ív. *Gyűjtő: Breger Adél Újvidéken.* Corsan Vincentia Budapest, Breger Jozéfa N.-Kanizsa, Breger Adél Újvidék *r. tagokul* 2—2 frt; Breger Józsa és Gizella *adományképen* 1—1 frt; *összesen:* **8 frt.**

218. ív. *Gyűjtő: Marsó Gizella:* Kiss Péter Budapesten *adományképen:* **5 frt.**

222. ív. *Gyűjtő: Pecker Paula.* U. az *adományképen:* **5 frt.**

225. ív. *Gyűjtő: Bogya Irma Budapesten.* Szekerka Luiza, Özv. Lipcsey Imréné, Lipcsey Mária és Kovács Gézáné Tiszafüreden *r. tagokul* 2—2 forint; Lipcsey Tamásné u. ott *adományképen* 1 frt; *összesen* **9 frt.**

* A *második* kimutatást lásd folyóiratunk 1883. évfolyamának X. füzetében a 790—92. lapokon.

233. ív. *Gyűjtő: Odor Emilia Budapesten.* A gyűjtő és Odor Jetta *r. tagokul* 2—2 forint. Odor Emilia *adományképen* 6 frt. *Összesen* **10 frt.**

240. ív. *Gyűjtő: Jencs Ilona Aranyos-Maróthon.* A gyűjtő *r. tagul* 2 frt; Binder Flóra, Szeidel Mariska, Germanecz Anna, Máriássy Sarolta *adományképen* 1 —1 frt. *Összesen:* **6 frt.**

243. ív. *Gyűjtő: Jencs Ilona Aranyos-Maróthon.* Dr. Engel Zsigmond, Dr. Belicza Pál, Chriastely Lajos, Simonyi Elemér, Kalics Soma, Rakovszky István 1—1 frt; Dr. Bethlenfalvy György, Dr. Ruffy Pál, Kocstolányi Aurél 2—2 frt; Krumpel János 50 kr; Gr. Migazzy Vilmosné 15 frt *adomány. Összesen:* **27 frt 50 kr.**

386. ív. *Gyűjtő: Merényi Vilma, Esztergom.* A gyűjtő és Gunszt-Hæck Anna *r. tagokul* 2—2 frt; Schwimmer-Frey Vilma Bpest 6 frt, Merényi-Millner Katalin M.-Óváron és Fasztnicsek Ödön 1—1 frt, Miedler Fanni és Hulényi Anna 60—60 kr. *adomány. Összesen:* **13 frt 20 kr.**

532. ív. *Gyűjtő: Vajdafy Gusztáv Budapesten.* Erdélyi Sándor és Vajdafy Gusztáv *r. tagokul* 2—2 frt. *Összesen:* **4 frt.**

547. ív. *Gyűjtő: Leypold Kornélné Budapesten.* A gyűjtő, Horváth Antalné N.-Kőrösön, Dr. Csurgay László, Kapuváry Lászlóné, Fabiánek Vilmosné Czegléden, (Olvashatlan név) *r. tagokul* 2—2 frt. *Összesen:* **12 frt.**

554. ív. *Gyűjtő: Szentpéteri Laura Bethlenben.* A gyűjtő és Pungur Gyuláné Sz.-Zilahon *r. tagokul* 2—2 frt. *Összesen* **4 frt.**

633. ív. *Reberics Imre Pécsett.* Ujváry Kamilla *r. tagul* 2 frt. Rozsyné Bató Anna 1 frt, N. J., K. V., R. T., P. M., özv. Haksch Francziska, Farkas Irma, König Emma, Czink Róza, Leordinay Gizella, Nyers Antalka 50—50 kr. *adomány. Összesen:* **8 frt.**

647. ív. *Kozmund Mariska Ó-Soóvén* (Biharm.). Sigmond Göntérné *r. tagul* 2 frt; Sigmond Karolin 1 frt, Petrovics Mariska *30 kr. adomány. Összesen:* **3 frt 30 kr.**

652. ív. *Gyűjtő: Tavaszy Rózsa Budapesten.* Zsigray Amália, Loidl Emma Sz.-Tamáson és Ecker Auguszta Budapesten *r. tagokul* 2—2 frt; özv. Tavaszy Endréné 10 frt *adomány. Összesen:* **16 frt.**

(A fentebbi kimutatás elkészítéséig nem küldték be a pénzt az 532. és az 547. ívek gyűjtői.)

Összefoglalva a most kimutatott 17. ív eredményét, jelentkezett: *34 új rendes tag.* A begyűlt és tényleg befizetett összeg következőképen oszlik meg. Befolyt:

Rendes tagsági díj fejében	52 frt
Adományokból	92 frt
Összesen	**144 forint.**

Ha jelen kimutatásunk eredményét hozzáadjuk a legutóbbi kimutatáséhoz, a tényleg befolyt összeg tesz:

Alapítói tagdíj fejében	150 frt — kr.
Rendes tagsági díj fejében	322 frt — kr.
Adományokból	757 frt 20 kr.
Összesen	**1229 frt 20 kr.**

Ismételve kérjük a t. gyűjtőket, szíveskedjenek kün levő íveiket — akár eredményesen folyt a gyűjtés, akár eredménytelenül — minél előbb beküldeni, hogy számadásunkat teljessé tehessük.

A «NEMZETI NŐNEVELÉS» SZERKESZTŐSÉGE.

A SZEMLÉLTETÉSI ESZKÖZÖKRŐL ÉS A SZEMLÉLTETÉS NEHÉZSÉGEINEK LEGYŐZÉSÉRŐL.

(Második közlemény.)*

A természetrajzi szemléltetési eszközökön kívül az iskolai gyűjteményekben *a földrajzi képzetek keletkeztetéséhez* szükséges eszközöknek kellene legnagyobb tért elfoglalniok. Nem mondhatjuk ugyan, hogy e tekintetben semmi sem történik, sőt el kell ismernünk, hogy ma már alig található nálunk olyan leányiskola, a melynek gyűjteményéből hiányoznának a legszükségesebb falitérképek, a globus és egy kisebb tellurium; nem tagadhatjuk azt sem, hogy a növendékek kezei közt levő kézi atlaszok és a földrajzi képes kézi könyvek ne birnának értékkel a földrajzi oktatás körében, mint szemléltető eszközök; azonban mindezekhez még nagyon sok kellene az egyes iskolai gyűjteményekben, hogy elmondhassuk róluk azt, miszerint a földrajzi oktatásra nézve is kellőképen fel vannak szerelve.

Ha csak nem akarjuk, hogy a földrajzi oktatás által növendékeink egy rengeteg oly szó birtokába ne jussanak, a melyeknek kimondása alkalmával vagy épen semmire sem tudnak gondolni — vagy csak oly képzeteket idézhetnek lelkük előterébe, a melyek épen nem felelnek meg a valóságnak — *első sorban arról kell gondoskodnunk, hogy minél több és minél jobb tájképpel, madár-távlatból felvett városok képeivel, népviseleteket és faj-jellemvonásokat feltüntető rajzokkal, szóval minél több, a földrajzi ismeretek körébe tartozó képzetet feltüntető képpel kell iskolai gyűjteményeket kibővítenünk.* Hogy mily nagy értékkel bírnak az ily képek a földrajzi

* Az első közleményt lásd folyóiratunk 1884. I. füzetében a 71—77. lapon.

oktatás sikerét tekintve, nem nehéz igazolnunk — csak egy két példából is kiviláglik ez. — Mennyi időt és szót, mennyi képzelő erőt kell a tanítónak és a növendéknek alkalmazni, míg a lélekben rejlő részképzetekből p. o. egy északi sarkvidéknek, egy afrikai sivatagtájnak, egy kárpátrészletnek képzetét szemléltető kép nélkül csak imigy-amúgy is sikerül létrehozni — és mily silány az ily szófestés útján alakult képzet szemben egy jól festett vagy rajzolt kép megszemlélése folytán keletkezett képzettel. Avagy mily képzetre tehet szert egy alföldi vagy kárpátvidéki iskolai növendék a fiumei kikötőről, a tengeri-hajókról, Velencze városának csudálatos fekvéséről és építkezéseiről — ha képek nélkül kénytelen ezekről képzelődni. S elvégre mit érnek az oly földrajzi szók, a melyekhez a növendék nem képes a valóságot legalább némileg megközelítő képzetet kötni? Nem többet, mint a papagáj avagy a a szajkó szókincsei. — A képek alkalmazása nélkül való földrajzi oktatás nem ér sokkal többet a földrajzi oktatás teljes mellőzésénél, sőt talán annyit sem, mivel ha nem tanítanák a földrajzot földrajzi képzetek nélkül, nem erőltetetnék czéltalanul a lelket és nem tömnék meg az emlékezetet oly szótömeggel, mely nem sokkal ér többet, mint egy német nyelvet nem értő egyénre nézve — egy csomó német költeménynek könyvnélkül való begyakorlása. Csakhogy felette nehéz feladat a tanítóra nézve az alkalmas földrajzi képgyűjtemények egybeállítása; de épenséggel még sem tartozik ez a lehetetlenségek közé. Megkönnyítik e feladatot egyes külföldi, már e czélból rendezett földrajzi képes-könyvek, gyűjtemények, elősegítik a hazai képes folyóiratok minő p. o. a «Vasárnapi Újság», «Magyarország és a Nagyvilág» stb., sőt az úgynevezett «Vasuti menetrendeket» feltüntető havi füzetek is. — Elősegíthetnék ezen fontos feladat megoldását a szépírási füzetek kiadói is az által, hogy ha füzetek borítékaira minél több földrajzi képeket nyomatnának, s az egyes képes lapok kiadói, ha jobb földrajzi képeikből olcsó képes-könyveket készíttetnének. Mint jámbor óhajtást fejezzük ki azon kívánságunkat is, hogy az 1885-diki iparkiállításra készítessen a kormány olcsó földrajzi képekkel felszerelt *scioptikonokat*.

A földrajzi képeken kívül nagy szolgálatot tehetnének a földrajzi oktatás szemléltetővő tételére nézve egyes modellek is. Mennyi szót és mennyi időt vesz igénybe a földrajzi oktatás alkalmával p. o. a bánya, érczzuzó malom, a hajóhíd, a lánczhid, a kohó, a zsilip stb. fogalmak magyarázata és mégis mily hiányos marad a gyermekek lelkében az ezen dolgokra vonatkozó képzet, s mennyi szót és időt kimélnének meg a modellek és még is mennyire tisztább képzetekhez juttatnák a tanulókat, úgy hiszem nem kell bővebben fejtegetnem.

A földrajzi oktatás szemléltetővé tételéhez szükséges volna továbbá az oly termények és készítmények gyűjteménye is, a melyből a tanító az egyes területek tárgyalásánál bemutatandó tárgyakat egybeállíthatná. — A mai földrajzi oktatás, igen helyesen, kiváló figyelmet fordít arra, hogy a tanulók az egyes területek megismerésénél tisztába jőjjenek azoknak terményeivel, s a műveltségi viszonyokat feltüntető készítményeivel is. — Az asszocziáló módszernek a földrajzi oktatás körében teljes jogosultsága van, ha nem viszik azt a túlságig, egészen addig, hogy a földrajz maga mellékessé lesz s a kapcsolatos ismeretek foglalják el az oktatásra szánt idő nagyobb részét. Azonban az egyes vidékek terményeinek és készítményeinek puszta megemlítése sok esetben semmivel sem ér többet azok elhallgatásánál, mit ér p. o., ha szólunk arról, hogy az ország egyik főterméke a kakaobab, s a gyermekek még sohasem láttak ilyet és még csak azt sem tudják, hogy abból készül a csokoládé; mit ér, ha szólunk a gyapotnövényről, ha annak képét és nyers kobakjait be nem mutathatjuk, ha szólunk a japáni és a sínai papirosról és egyéb készítményekről, de nem mutathatunk be egyetlen egy sínai vagy japáni készítményt. Valóban sok üres szó, s az értelemre nézve haszontalan lim-lom a földrajzi oktatás alkalmával, a növendék emlekező tehetségének rovására jut a lélekbe, ha az egyes vidék terményeinek és készítményeinek gyűjteményével nem rendelkezik a tanító. — Ily gyűjtemények összeállítása nem oly fölötte nehéz s mégis nagy haszonnal jár. Csakhogy egy kis fáradságot még is igényel. Semmi sem könnyebb, mint az öt világrésznek reánk nézve is jelentőséggel biró termékeit

egy kis gyűjteménybe összeállítani. — Egy jól felszerelt fűszerkereskedésben megtalálhatjuk a legnélkülözhetlenebb tárgyait a terménygyűjteménynek, s a természetrajzi képeskönyvek és gyűjtemények is pótolhatják a könnyen meg nem szerezhető tárgyakat. A készítmények gyűjteményét pedig részben mindig magukkal hordják növendékeink, avagy nem találunk-e a növendékek ruhadarabjai, taneszközei, kézimunkaeszközei közt sokkal több külföldi készítményt, mint hazait. — A varró- és a pipere-asztal földrajzát, az ékszerek, a szövetek stb. földrajzát már csak azért is figyelembe kellene venni a leányiskolákban, hogy fölébredjen leendő házi-asszonyainkban, családanyáinkban az a vágy, hogy nemzetünket az által is szolgálniok kellene, hogy a külföldi készítményeket lehetőségig mellőzék.

Ezekből azt vélem eléggé kitünik, hogy a földrajzi oktatás sikerét tekintve épenséggel nem elégséges az a kevés szemléltetési eszköz, a melylyel iskoláink eddig bírnak. Kép-, modell-, termény- és készítmény-gyűjtemény kell a térképek, globusok és telluriumok mellé, ha eleget akarunk tenni a szemléltetés elvének a földrajzi oktatás körében.

Azonban bármily jól felszereljük is iskoláinkat földrajzi szemléltetési eszközökkel, maga a szemléltetési eszköz-gyűjtemény még korántsem biztosít arról, hogy a földrajzi oktatás eredménye kielégítő lesz, ha csak egyúttal arról is nem kezeskedhetünk, hogy a szemléltetési eszközöket csakugyan használják és pedig helyesen használják az oktatók.

Már maguknak a térképeknek, globusoknak és telluriumoknak használása sem mindig egészen kifogástalan iskoláinkban. — Voltam már oly iskolában, a melyben a tanító előadó tanalakban nyújtotta mind azt, a mit a térképről kellett volna a növendékekkel leolvastatnia. — Igaz ugyan, hogy használatban levő fali térképeink olvastatása nagy nehézséggel jár, mert a leolvasást a túltömöttség majdnem lehetetlenné teszi, de azért az ügyes tanító még is viheti a dolgot annyira, hogy a fali térképekről leolvastatja a növendékekkel a következőket: 1. Mekkora területnek felel meg a térképre rajzolt földképnek egy négyszög deziméternyi részlete,

hogy hány deczíméternyi térrel bír az egész fali térkép és hogy mennyi négyszög kilométernek felel meg a térkép valóságban. 2. Az ügyes tanító nem szóval mondja el, hogy mivel határos a fali térképre rajzolt területnek egyik külön határokkal felvett részlete, hanem ezt a kérdések alkalmazásával úgy olvastatja le a növendékekkel. 3. A hegyek- és folyókra vonatkozó ismeretek nagy részét szintén úgy kell a térképről leolvastatni. 4. Az egyes városoknak egymástól való távolságára, a vasuti vonalak, a hegyláncczok, a folyók hosszúságára vonatkozó tételeket is nagyjában a térképről kell a tanítványoknak megtudniok, sőt 5. a klimatikus viszonyokra, sőt a termékenységre nézve is a térképről kell a következtetéseket levonniok. Az oly tanító, ki ezekre nézve nem a térképolvasást alkalmazza, soha sem viheti növendékeit a földrajzi oktatásban a kellő sikerhez.

Hogy azonban a térképolvasás kellő sikerrel történhessék — kivált a mi túltömött fali térképeink mellett — kívánatos, hogy a növendékek kis kézi térképekkel is bírjanak s hogy a tanító a fali térképek mellett, egyes részleteket lerajzoljon krétával a táblára is, még pedig jó előre, ne az oktatás ideje alatt, mert ha a tanító az oktatás ideje alatt rajzol, lehetetlen, hogy fegyelmet is tarthasson pedig, ha fegyelmet nem tart, eltünik a figyelem és figyelem nélkül még a legjobb szemléltető eszközök mellett sem mutathat sikert a tanító még a földrajzi oktatás körében sem. Az úgynevezett *szerkesztő módszer* alkalmazása ezért az oly iskolákban, hol még a fegyelem-tartásra nagy súlyt és gondot kell fordítani, nem czélszerű; de egyébként nem is használható, hisz még a katonai akadémiákon is nagy nehézségekkel jár a konstruktiv módszer érvényesítése. De térjünk vissza a fali és a kézi térképek használásának megbeszéléséhez. — A legtöbb iskolában azért nem alkalmazza a tanító elégendőképen a térképolvastatást, mivel azt tapasztalja, hogy a térképolvastatás rendszeresen meglazítja a fegyelmet, a gyermekek a nagy fali térképen kijelelt és olvastatás alá vett részeket nem találják fel kis kézi térképeiken azonnal s az egyik gyermek a másik térképére néz s az egyik a másikat segitségül hívja a felkeresésben, vagy az egyik a másiknak hivatlanúl is segíteni akar s

így a tanító szemeláttára megbomlik az iskolai rend. Tagadhatlan, hogy a térkép olvastatása alkalmával hamarább megromlik a rend a gyenge tanító kezében, mint az előadó tanalak alkalmazásánál: de ha ügyesen nyúlunk a dologhoz és szigorúan megköveteljük és ellenőrizzük, hogy minden egyes növendék azt mívelje a mire kérdéseinkkel az egész osztályt felszólítjuk úgy a térképolvastatás közben nem bomolhatik meg a fegyelem. — Voltam egy oly fiatal tanítónő földrajzi oktatásán jelen, a ki minden erőszakos eszköz alkalmazása nélkül egészen jól érvényesítette a térképolvastatást a nélkül, hogy a fegyelem legkisebb mértékben meglazult volna. — E gyakorlati tanításról a következő képet vettem fel, közlöm azt egyszerűen a helyett, hogy a szemléltetési nehézségekre vonatkozó száraz szabályokat egymás után felsorolnám.

A tanítónő kifeszítette már az oktatás megkezdése előtt az Ausztriai császárság fali térképét a falra, melléje állította a nagy táblát, a melyre az óra előtt, lerajzolta Csehország nagyobbított térképét. E krétával rajzolt térképen a határ, a folyók, a hegylánczok s egy-két nevezetesebb hely voltak csupán feltüntetve, az alkalmazott kisebbített mértékkel egyetemben. — Az asztalon egymásra rakott dobozok állottak. A tanítónő felállott az emelvényre, melytől jobbra a térkép, balra a fali nagy tábla volt elhelyezve. — Mielőtt a tanítást megkezdte volna a kisasszony tanító végig jártatta szemeit növendékein, némán, mozdúlatlanúl, erre a kis leányok mintha villanyos folyam érintette volna őket, mindent eltettek az asztalokról, és kezeiket az asztal padjára illesztve oly egyenes testtartásba helyezkedtek, hogy csak egyetlen egy ülésmód ellen sem tudtam volna kifogást tenni. — Valamenyi leányka szeme a tanító szemén függött már, s oly csend volt az egész osztályban, hogy a leghalkabb sugást is észre lehetett volna benne venni. Ekkor egészen szelid és nyájas hangon a következő kérdéseket intézte a növendékekhez a tanítónő: Melyik birodalom térképe függ a falon? Merre fekszik hazánktól az ausztriai császárság? Hányszor akkora az ausztriai császárság, mint Magyarország? Melyek az ausztriai császársághoz tartozó tartományok? Melyik tartomány tartozott ezen tartományok közül Sz. István ko-

ronája alá? Melyik tartományról tanúltunk a legutóbbi földrajzi órában? Merre fekszik Morvaország? Mennyivel kisebb ez a királyhágóntúli kerületnél, Erdélynél? Mivel határos ez a tartomány? Melyek a hegyei? Melyek a folyói? Hányszorta van ezen országnak több lakosa mint Budapestnek? Melyik Morvaország fővárosa? Melyek nevezetesebb helyei? Milyen ezen ország népre, nemzetiségre nézve? Milyen itt a nép vallására nézve? Mivel foglalkoznak Morvaország falusi lakosai? Melyik részén van e tartománynak a földmívelés leginkább kifejlődve? Mi okozta ezt? Mivel foglalkoznak Morvaország városi lakosai? Mit hoznak hozzánk Morvaországból? Mivel szolgálunk mi a morvaiaknak? Melyik vidékét lehet hazánknak Morvaországgal összehasonlítani, éghajlatát és termékenységét tekintve? Melyik magyarországi vidék hasonló Morvaországhoz a lakosok nyelvét és foglalkozás módját tekintve? Melyek a magyar nemzetet történelmére nézve is nevezetes morva helységek? stb. E kérdéseket a tanítónő az egész osztályhoz intézte, soha sem egyes növendékekhez, s csak a kérdés felvetése után szólította fel az egyik vagy a másik növendéket a felelésre. Így az ismétlésre szánt kérdésekből majdnem minden egyes növendéknek jutott egy-egy. Meg kell jegyeznem, hogy a növendékeket a felelésre a tanítónő *vezetéknevüknél* szólította s igen helyesen, mert a keresztnévvel való szólítgatás sok zavart okoz, mivel több egynevű gyermek is lehet az osztályban. — A kérdések és feleletek gyorsan következtek egymás után s meglátszott, hogy a megelőző órát nem töltötték hiában a tanulók. — Az is tetszett, hogy a tanítónő a kikérdezés után egy-két jelesebb tehetségű leánykával össze foglaltatta azt a mit a kérdésekben az egyesek elmondtak eléggé élénk leírásba.

Ezután egy percznyi szünetet tartott a tanítónő, de ez alatt elővétette a gyermekekkel a kézi térképet és a fapálczikából álló térképmutatót, nem tűrte az irónnal való mutatást; mert ez a térkép befirkálására csábítja a gyermekeket. A térkép elővétele vezényszóra történt. — Midőn már mindegyik előtt ott volt a térkép kinyitva, a tanítónő ismét körüljártatta szemeit, s egy az asztalon történt halk koppantással, magára irányozta a gyermeksereg feszült figyel-

mét s ebben oly bámulatos jártassággal bírt, hogy becsületére vált volna ezen képessége akármely ügyes kommandirozó kapitánynak. — A midőn aztán észlelte a tanítónő, hogy növendékeiben a várakozás hangulata teljes fokra emelkedett, majdnem egészen halk hangon ezt mondta: Ma Csehországról tanúlunk! A nagy falitérképhez jöjjön ki x, a táblához y! A többi a helyén kerítse körűl mutatójával térképének azt a részét, a mely Csehországot tünteti fel.

Míg a két növendék kijött — a kisasszony éles szeme figyelemmel kisérte, hogy melyik gyermek végezi a körülkerítést gondosan és melyik teszi ezt csak fölületesen és kelletlenűl — s egy másodpercz alatt már a következő kérdést intézte az osztályhoz: Hány czentiméter hosszú lehet az a görbe vonal, a mely a kézi térképén Csehország határát jelezi? És ezzel egy oly növendékhez fordult, a ki csak könnyelműen húzta körül mutatójával Csehország határát. Az illető mondott gondolomra egy oly számot, a mely tökéletesen igazolta, hogy a tanítónő éles szeme észre vette azt, hogy a növendék lelki erő alkalmazása nélkül végezte a munkát. Ugyanazért a tanítónő egy másikat is felszólított az adott kérdés megoldására. A második kis leány is felelt s elég helyesen. — Most a tanítónő a rosszúl felelőhöz fordult ily kérdésekkel: Hány egyenes vonalat alkothatunk Csehország határát mutató görbe vonalakból? Hány egyenes vonal képezheti az éjszaki határt? Milyen hosszú ezek közül az egyik? Milyen hosszú a másik? Még hány egyenes vonal alkotható Csehország határvonalából kelet és nyugot felé? Milyen hosszú körülbelűl e két vonal? Hány czentiméter hosszú tehát az ország egyenesre vett 4 határvonala összevéve? A kis könnyelmű pirulva vette észre, hogy társnője helyesebb feleletet adott mint ő és ezentúl az egész órában feszült figyelmet tanúsított; a miért is az óra végével egy elismerő szó lőn a jutalma. A kérdezést aztán folytatta a tanítónő; de most a két kün álló növendék felé fordulva: Milyen hosszú a nagy térképen a Csehország határvonala? Míg a táblánál és a fali térképnél levő leánykák feleltek, a többi mind azok feleleteire figyelt. A tanítónő azután ismét, az egész osztályhoz intézte e kérdéseket: Hány kilométernek felel

meg a fali térkép egy deziméternyi vonala? hát a táblán levő térkép deziméternyi vonala? hát a kézi térkép egy czentimétere? Ha egy kilométernyi útat egy negyedóra alatt tesz meg a jó gyalogos, hány óra kellene gyalog Csehország határvonalának megfelelő hosszú út megtételére? Hány kilométer hosszú Csehország határvonala? hány kilométer hosszú a Sugárút Budapesten? Milyen hosszú lenne az a vasúti vonal, a melyet Csehország határának mentén lehetne építeni? Hány óráig tartana azon az utazás, ha egy óra alatt 45 kilométernyi útat tesz a gőzös? — Látszott a növendékeken, hogy e kérdések érdeklik őket, egyiken-másikon meg is látszott, hogy számolási művelethez fog; de a tanítónő nem várt sokáig, hanem maga adta meg a kérdések egyikére-másikára a választ, hogy az idő ne teljék mellékes dolgokkal. Ezután a határos tartományokat kerestette fel kérdések segítségével a tanítónő úgy a kézi, mint a nagyobb térképeken. A határos tartományok felsorolása után Csehországnak fekvését állapították meg a növendékek Budapesttől, Bécsből, Eperjestől, Kolozsvártól, és még azt is kikeresték, hogy Pozsonyból kiindulva minő vasúti vonalon juthatunk Csehországba a legrövidebb úton. A terület fekvésének iránya után, a terület nagyságát állapíttatta meg a tanítónő, ebben a mérték az ismeretes Morvaország és Erdélyország volt. Ezután a hegyeket mutogatták a növendékek, de csak a nagyobb hegyláncokat és hegycsoportokat neveztette meg a tanítónő. A hegycsúcsokat s az apróbb hegyágazatokat nem vette elő, s igen helyesen. Saját hazánkat ismerje a magyar leányka tüzetesen, de Csehország aprólékos ismertetésével ne terheljük emlékező tehetségét. Van elég szükségesebb emlékelni való dolog, mint a csehországi hegynevek tömege. A hegyek ismertetése után a szélesebb völgyekről, rónaságokról szólt a tanító, és ezzel kapcsolatban lefestett szóval egy csehországi vidéket az *Elbe* mentéről, s megigérte növendékeinek, hogy a szóval festett képet be is fogja nekik mutatni fényképen is. A folyók ismertetésével is röviden végezett s csak három folyót neveztetett meg velük az egész országban. Csupa kérdésből állott a folyókra vonatkozó tanítás is, s a növendékeknek csakugyan ki kellett a szemeiket nyitniok, hogy a térképet nézve, leolvashassák

arról a feleleteket. Melyik nagyobb folyó folyik Csehország keleti részéből nyugotra az ország közepe tájaig? Hol ömlik a Elbe vizébe a Moldva? Milyen vidéken folyik az Elbe a Moldva folyó fölvételéig? Melyek a partján fekvő nevezetesebb városok? Milyen nagy lehet az Elbe, midőn Csehországból kifolyik? Lehet-e akkora, mint a Duna Pozsonynál? Lehet-e akkora, mint a Tisza Szegednél?

A nevezetesebb városokról aztán a tanítónő élénk képeket nyujtott szóval, nagyságukat, környéküket mindig valamely magyar város környékével és nagyságával hasonlította össze. Huzamosb ideig időzött Prágának ismertetésénél. Szólt aztán az egyes vidékek népességéről, a nép nemzetiségéről, vallásáról, de mellőzte a szokásos és többnyire hibás és balfelfogást teremtő népjellemzést, hanem megigérte, hogy majd elmondja, hogy milyen életet élnek az üveggyártással foglalkozó csehek s mily életmódja van a szép rumburgi vásznat készítő cseheknek. Leírta a komló- és lentermelést, megemlítette, szólt az ezüst- és kőszénbányákról és a porczellánföldről is, elmondta továbbá, hogy hány juh, hány szarvasmarha, hány ló esik Csehországban egy-egy emberre, hogy mily nagy jövedelmet hoznak a cseheknek a fáczányos és vadaskertek, hogy mit hoznak Csehországból hozzánk és mit visznek innen oda, hogy hány ember vándorol ki átlag évenként Csehországból, közben-közben a növendékeknek fel kellett a térképeken az egyik-másik felemlített vidéket keresniök. Végül ép olyan forma kérdéseket intézett a tanítónő a növendékekhez az óra végén Csehországra nézve, mint a minőket alkalmazott ismétlésül Morvaországot illetőleg az óra elején. Ezen összefoglaló kérdések után elővett a tanítónő egy képeskönyvet, melyben csehországi tájképek, városképek és életképek voltak, s oda adta azt az első sorban ülő növendékeknek, a második sorbelieknek meg egy skatulyát adott, melyben a porczellánkészítés volt szemléltetőleg feltüntetve, a harmadik sor növendékei meg a komlós dobozt kapták kézbe, a negyedik sorban pedig csehországi készítményeket, üveg, ércz csecsebecséket, csipkéket, a cseh granátot és hasonló dolgokat tartalmazó gyűjteményt nézegették. A szemlélés alatt a tanítónő nem nyugodott, hanem majd az egyik, majd a másik sorbeli növendékekhez

intézett kérdéseket. E kérdésekből és a közben-közben adott tanításokból meggyőződtem arról, hogy a tanítónő derekasan elkészült a tanításra, hogy maga sokat tanult, mielőtt a tanításhoz fogott volna, mert sok érdekeset és tanulságosat tudott mondani s ezt úgy vettem észre, a gyermekek is érezték; mert a fegyelem közöttük egy perczre sem bomlott meg. Hiában, a tanítónak nem lehet a tudást nélkülözni. A ki nem tudja azt, a mit tanítania kell, jól és bőségesen, nem használ annak a kezében még szemléltető eszköz sem, s a módszert nem tudja alkalmazni az soha, a kinek nincs azt min érvényesítenie. Ujjából tudományt egy ember sem szopott, hova mit sem tettél, kincset ne keress ott — ezt mondja Czuczor egyik költeményében. Vajha ne mondta volna hiába!

y. r.

VEGYESEK.

= *Keleti Károly úrnak folyóiratunk jelen füzetében kivonatosan közlött értekezése* egész terjedelmében a budapesti állami felsőbb leányiskola ez évi iskolai értesítőjében fog megjelenni. Előre is felhivjuk rá a nemzetgazdaságtan iránt érdeklődő t. olvasóink figyelmét.

= *A magyar gazdasszonyok országos egyesülete* Damjanich Jánosné elnöklete alatt f. hó 25-én tartotta közgyülését a régi városháza tanácstermében. A Sztupa György által felolvasott évi jelentés bőven kiterjed a mult egyleti év minden mozzanatára. Az egyesület az áldozatkész honleányok tartós támogatásával, ügybuzgó működésével a tőle megszokott kitünő eredményt érte el a mult évben is. Az árvaházban oly alapos tanításban részesitik a leánykákat, hogy jó részt tanítónőket-képző intézetbe jutnak s ott a legjobb tanulók. A lefolyt évben 102 növendéke volt az intézetnek s egészségi állapotuk kielégítő. Az egyesületet melegen felkarolja a jótékonyság s az adományok felsorolása lapokat foglal el a jelentésben. Most van 234 alapító, 199 rendes, 43 pártoló, összesen 476 tagja az egyesületnek. A közgyülés a jelentést köszönettel tudomásul vette, a lankadatlan buzgalmu választmánynak háláját fejezte ki és megalakitá a választmányt újra a régi tagokból.

= *Az országos nőipar-egyesület* a fővárosban fentartott s ez ideig bérházban elhelyezett nőipariskolája részére még a folyó évben házat szándékozik épiteni. A telek megvételére szükséges pénzösszeggel már rendelkezik, az épitési költségeket pedig több évi törlesztésre felvett kölcsönnel fogja fedezni. A telek megválasztására s az épitési terv elkészitésére Gönczy Pál elnöklete alatt bizottságot küldött ki.